

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ(ΠΜΣ)

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

**«Τουρκική Οικονομική Κρίση 1998-2008. Παρέμβαση ΔΝΤ,
ομοιότητες διαφορές και διδάγματα για την Ελλάδα»**

Φοιτητής: Γεώργιος Γκιζελής

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Κωνσταντίνα Κοτταρίδη, Λέκτορας

Ιανουάριος 2013

Περιεχόμενα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ	3
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	4
Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο 1 ^ο :	8
Οικονομική κρίση και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο	8
1.1 Το θεωρητικό πλαίσιο της οικονομικής κρίσης	8
1.2 Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.....	11
Κεφάλαιο 2 ^ο :	16
Τουρκία και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο: 1998 - 2008.....	16
2.1 Ιστορική αναδρομή: 1990-1997 Η οικονομική αστάθεια και η νομισματική κρίση	16
2.1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	16
2.1.2 Αίτια.....	16
2.1.3 Η εκδήλωση της κρίσης.....	17
2.1.4 Συνέπειες της κρίσης	19
2.2 Η Τουρκική οικονομική κρίση και η στήριξη του ΔΝΤ	21
2.2.1 Η συμφωνία με το ΔΝΤ και οι κρίσεις του 2000 και 2001	21
2.2.2 Κεμάλ Ντερβίς: οι πρώτες προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κρίσης	22
2.2.3 Ρετσέπ Ταγίν Ερντογάν: η συνέχιση των προσπαθειών για την αντιμετώπιση της κρίσης.....	23
2.2.4 Οι συνέπειες των προσπαθειών της Τουρκίας στο επίπεδο της οικονομίας.....	25
2.2.5 Οι συνέπειες των προσπαθειών της Τουρκίας στο επίπεδο της κοινωνίας.....	30
2.3 Η Τουρκία μετά την κρίση (2008-2012)	32
2.2.6 Ο προσανατολισμός προς την ανάπτυξη	32
2.2.7 Η εξωτερική στροφή της Τουρκίας και ο αναβαθμισμένος γεωπολιτικός της ρόλος.....	34
2.2.8 Η Τουρκία σήμερα.....	35
Κεφάλαιο 3 ^ο :	37
Η Ελληνική οικονομική κρίση: 2008-2012	37
3.1 Ιστορική αναδρομή: 2001-2007. Ο υπέρμετρος δανεισμός	37
3.1.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	37
3.1.2 Ο υπέρμετρος δανεισμός της περιόδου 2001-2007	40
3.2 Η Ελληνική οικονομική κρίση και η στήριξη της Τρόικας.....	43
3.2.1 Πρώτη Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης	43
3.2.2 Δεύτερη Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης.....	47
3.2.3 Η σημερινή ελληνική πραγματικότητα.....	50
3.3 Κριτική αποτίμηση των πολιτικών αντιμετώπισης της κρίσης.....	57
3.3.1 Ο φαύλος κύκλος των αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων	57

3.3.2	Δυνατότητες για μελλοντική οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα	59
	Κεφάλαιο 4 ^ο :	63
	Συγκριτική ανάλυση Τουρκικής και Ελληνικής οικονομικής κρίσης	63
4.1	Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	63
4.2	Διαφορά	64
4.3	Νομισματική πολιτική και τεχνοκράτες στα ηνία της οικονομίας	68
	Επίλογος/Συμπεράσματα	73
	Βιβλιογραφία.....	75
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	87

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Σχήμα 1: Δάνεια που παρείχε το ΔΝΤ (σε δισεκατομμύρια ΕΔΑ).....	13
Σχήμα 2: Συναλλαγματική ισοτιμία της τουρκικής λίρας με το δολάριο ...	19
Σχήμα 3: Δημόσιο χρέος (2001-2008, σε ποσοστό του ΑΕΠ)	26
Σχήμα 4: Πληθωρισμός κατά χρονικές περιόδους (%)	27
Σχήμα 5: Παραγωγή, εισαγωγές & εξαγωγές στην αυτοκινητοβιομηχανία	28
Σχήμα 6: ΑΕΠ (2005-2011).....	29
Σχήμα 7: Ανεργία (2002-2007).....	31
Σχήμα 8: Κατώτατες αποδοχές στην ΕΕ, την Κροατία, την ΕΖΕΣ και τις υποψήφιες προς ένταξη χώρες, σε ευρώ (Ιούλιος 2012)	31
Σχήμα 9: Ενεργειακές δίοδοι στην Τουρκία	35
Σχήμα 10: Spreads 10ετών ομολόγων χωρών έναντι του γερμανικού.....	
Σχήμα 11: Ανεργία (ποσοστά ανά μήνα)	52
Σχήμα 12: Άνεργοι (ανά μήνα)	53
Σχήμα 13: Απασχολούμενοι (ανά μήνα).....	53
Σχήμα 14: ΔΝΤ-Προβλέψεις ποσοστού ανεργίας	56
Σχήμα 15: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές του έτους 2000	58
Σχήμα 16: Καταπολέμηση της διαφθοράς στην Ελλάδα	64

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Ιδιοκτησιακό καθεστώς και αριθμός τραπεζών (1999-2009) ..	24
Πίνακας 2: Βασικά οικονομικά μεγέθη	25
Πίνακας 3: Άμεσες ξένες επενδύσεις στην Τουρκία (σε δις δολάρια)	29
Πίνακας 4: Κατώτατες μηνιαίες αποδοχές στην Τουρκία (σε ευρώ)	31
Πίνακας 5: Κυβερνητικό έλλειμμα/πλεόνασμα στην Ευρωζώνη	38
Πίνακας 6: Δολάριο ΗΠΑ/Ευρώ (συναλλαγματική ισοτιμία)	38
Πίνακας 7: Ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης και δημοσιονομική πορεία της Ελλάδας	41
Πίνακας 8: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας	48
Πίνακας 9: Νέοι άνεργοι (ποσοστά ανά τρίμηνο)	54
Πίνακας 10: Μακροχρόνια άνεργοι (ποσοστά ανά τρίμηνο)	54
Πίνακας 11: Νεανική ανεργία, 15-19 ετών (ποσοστά ανά τρίμηνο)	56
Πίνακας 12: Νεανική ανεργία, 20-24 ετών (ποσοστά ανά τρίμηνο)	56

Περίληψη

Η παρούσα εργασία μελετά την Τουρκική οικονομική κρίση της δεκαετίας 1998-2008 και επιχειρεί να εντοπίσει τις ομοιότητες και τις διαφορές της με τη σημερινή Ελληνική οικονομική κρίση αλλά και να αντλήσει διδάγματα για τη χώρα μας. Μέσα από τη μελέτη μας συμπεραίνουμε ότι η γρήγορη ανάκαμψη της Τουρκίας οφείλεται στις προσανατολισμένες προς την ανάπτυξη πολιτικές που εφάρμοσε. Αντίθετα, η Ελλάδα εφαρμόζει ένα φαύλο κύκλο αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων, ο οποίος εγκλωβίζει την οικονομία της σε ύφεση. Χρειάζονται θεσμικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις τόσο σε επίπεδο χώρας όσο και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα όχι μόνον της χώρας αλλά και της Ευρώπης συνολικά.

Λέξεις-κλειδιά: Τουρκία, Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση, ΔΝΤ, οικονομική κρίση

Abstract

The paper focuses on the Turkish economic crisis of the 1998-2008 decade and seeks its similarities and differences to the current Greek economic crisis. Also, it seeks to take lessons for our country. We conclude that the rapid recovery of Turkey is due to the implemented policies oriented to the development. In reverse, Greece implements a vicious circle of strict fiscal policies, which traps the economy into recession. There is a need for institutional and structural reforms in the country and in the European Union level, as well, in order the competitiveness, not only of Greece but of the whole Europe too, to be improved.

Key-words: Turkey, Greece, European Union, IMF, economic crisis

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία μελετά την Τουρκική οικονομική κρίση της δεκαετίας 1998-2008, κατά τη διάρκεια της οποίας χρειάστηκε η παρέμβαση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, και επιχειρεί να εντοπίσει τις ομοιότητες και τις διαφορές της με τη σημερινή Ελληνική οικονομική κρίση αλλά και να αντλήσει διδάγματα για τη χώρα μας. Ειδικότερα:

Στο πρώτο, εισαγωγικό κεφάλαιο, γίνεται μια σύντομη αναφορά στις κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις της οικονομικής κρίσης και ερευνάται ο ρόλος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στην αντιμετώπιση των κρίσεων των υπερχρεωμένων χωρών σε διεθνές επίπεδο. Στο δεύτερο κεφάλαιο επικεντρώνουμε στην περίπτωση της Τουρκίας και στην κρίση την οποία αντιμετώπισε κατά την περίοδο 1998-2008. Μελετάμε τα αίτια και τις συνέπειες της Τουρκικής οικονομικής κρίσης, τη στήριξη που της παρείχε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και τις προσπάθειες που κατέβαλε η χώρα για την έξοδό της από την κρίση. Επίσης γίνεται μία συνοπτική αναφορά στην μετά την κρίση εποχή και στη σημερινή κατάσταση της Τουρκίας η οποία κατάφερε μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να καταστεί μέλος των είκοσι πιο ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου (G-20). Στο τρίτο κεφάλαιο η έρευνά μας επικεντρώνεται στην Ελληνική οικονομική κρίση η οποία ξεκίνησε το 2008 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Εστιάζουμε στα αίτια και τις συνέπειες της κρίσης αυτής και στη στήριξη της Τρόικας που επέφερε ένα φαύλο κύκλο αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων. Επίσης διερευνούμε τις δυνατότητες της χώρας για μελλοντική οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα. Τέλος, προβαίνουμε σε μια συγκριτική ανάλυση της Τουρκικής και της Ελληνικής οικονομικής κρίσης εστιάζοντας ειδικότερα στα ζητήματα της διαφθοράς, στη νομισματική πολιτική και στην περίπτωση των τεχνοκρατών στα ηνία της οικονομίας.

Κεφάλαιο 1^ο:

Οικονομική κρίση και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

1.1 Το θεωρητικό πλαίσιο της οικονομικής κρίσης

Η κρίση είναι ένα αναπάντεχο γεγονός, ένα έκτακτο περιστατικό που μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την εικόνα μιας εταιρείας ή ακόμη και μιας χώρας. Είναι ένα σοβαρό γεγονός το οποίο μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ανθρώπινη ασφάλεια, το περιβάλλον. Σε μια εταιρεία μπορεί για παράδειγμα να συμβεί κάποιο ατύχημα (π.χ. από πυρκαγιά) ή να παραχθεί κάποιο ελαττωματικό προϊόν. Μια κρίση όμως μπορεί να είναι και πολιτική και να επηρεάσει την κυβέρνηση της χώρας αν για παράδειγμα σημειωθούν λανθασμένοι χειρισμοί ενός σκανδάλου ή κακοί χειρισμοί σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο αναφορικά με τα συμφέροντα της χώρας. Επίσης, μια κρίση, τόσο σε επίπεδο εταιρείας όσο και σε επίπεδο χώρας, μπορεί να είναι περιβαλλοντική ή και οικονομική. Στη διοίκηση επιχειρήσεων δέχονται ως αξίωμα ότι η κρίση κάποια στιγμή θα συμβεί. Για το λόγο αυτό, οι εταιρείες φροντίζουν να βρίσκονται σε ετοιμότητα ώστε να είναι σε θέση να αντιδράσουν άμεσα όταν εκδηλωθεί η κρίση (Καραθάνος, 2009: 11-13). Συμβαίνει όμως το ίδιο και σε επίπεδο χώρας; Ας εστιάσουμε ειδικότερα στο ζήτημα της οικονομικής κρίσης. Άλλωστε, οι οικονομικές κρίσεις είναι ένα σοβαρό θέμα το οποίο έχουν κληθεί να αντιμετωπίσουν όλες οι ανθρώπινες κοινωνίες. Και φυσικά, όπως καταδεικνύει σαφέστατα και η τρέχουσα οικονομική συγκυρία, οι επιπτώσεις των οικονομικών κρίσεων γίνονται ιδιαίτερα αισθητές στις χαμηλότερες κυρίως κοινωνικές τάξεις και στα φτωχότερα στρώματα του πληθυσμού (Κοκόλης, 2010: 3).

Σύμφωνα με την μαρξιστική προσέγγιση, η οικονομική κρίση συνδέεται άρρηκτα με τον καπιταλισμό και το εμπορευματικό σύστημα

παραγωγής. Ο Μαρξ αποδίδει τη βαθύτερη αιτία των κρίσεων στο χαρακτήρα των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων, δηλαδή στην αντίφαση ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής από τη μια μεριά και στην ατομική ιδιοποίηση των αποτελεσμάτων της παραγωγής από την άλλη. Οι καπιταλιστές-ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής καρπώνονται τα αποτελέσματα των παραγωγής, ενώ οι εργάτες λαμβάνουν μόνον τα αναγκαία μέσα για την ύπαρξή τους, δηλαδή το μισθό τους, ο οποίος στην καλύτερη των περιπτώσεων αντιστοιχεί στην αξία της εργατικής τους δύναμης. Στόχος των καπιταλιστών είναι η παραγωγή υπεραξίας, την οποία ιδιοποιούνται, αλλά και το κέρδος, το οποίο προέρχεται από την απλήρωτη εργασία των εργατών. Η καπιταλιστική οικονομία υπόκειται σε κρίσεις -μεταξύ άλλων- λόγω της αντίθεσης μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης, δηλαδή αφενός της τάσης για μια διαρκώς αυξανόμενη παραγωγή με σκοπό το μέγιστο κέρδος, και αφετέρου της ελλιπούς απορρόφησης των παραγωγής λόγω της περιορισμένης αγοραστικής δύναμης την οποία διαθέτουν οι εργάτες και τα λαϊκά στρώματα. Έτερη βασική αιτία των κρίσεων στον καπιταλισμό είναι η αντίθεση ανάμεσα στην εργατική και την αστική τάξη. Σε συνθήκες κρίσης, η μισθωτή εργατική τάξη εξαθλιώνεται και αυξάνεται η ανεργία, ενώ πολλά προϊόντα δεν μπορούν να πωληθούν. Το αποτέλεσμα αυτού είναι η στροφή της εργατικής τάξης ενάντια στην αστική τάξη και η εκδήλωση κοινωνικών συγκρούσεων. Έτσι, η πάλη των τάξεων φέρνει ξεκάθαρα στο προσκήνιο την ανάγκη υπέρβασης του καπιταλιστικού συστήματος και την έλευση ενός δικαιότερου συστήματος παραγωγής, το οποίο θα προσανατολιζόταν στην κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας (Τόλιος, 2012, Μηλιός-Δημούλης-Οικονομάκης, χχ: 14, 26-28, 40, 48-50, 142-143).

Για τους Κεϋνσιανούς ή Νεοκεϋνσιανούς οικονομολόγους, κάθε χρηματοπιστωτικός κύκλος ακολουθεί πέντε οικονομικά στάδια: το στάδιο της ανόδου, το στάδιο του ενθουσιασμού, το στάδιο του φόβου και της

αταξίας, το στάδιο της ανασυγκρότησης και ξανά το στάδιο της ανόδου. Δηλαδή, κατά το οικονομικό στάδιο της ανόδου, ο χρηματοπιστωτικός κύκλος σημειώνει κέρδη και οι προοπτικές διαγράφονται αίσιες. Κατά το στάδιο του ενθουσιασμού (ή ακόμη ορθότερα του ξέφρενου ενθουσιασμού) η αισιοδοξία γίνεται υπέρμετρη και μεταφράζεται σε καταναλωτική μανία, η οποία παρασύρει προς τα άνω τόσο τις τιμές όσο και τις συναλλαγές. Και τότε, όταν οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την υπερβολή, έρχεται το στάδιο του φόβου και της αταξίας, με αποτέλεσμα τη μείωση των τιμών. Έπεται το στάδιο της ανασυγκρότησης, κατά το οποίο οι τιμές, η παραγωγή και η κατανάλωση μειώνονται περαιτέρω προκειμένου να υπάρξει επιτέλους τάξη, η οποία τελικά έρχεται με την κατάλληλη δημοσιονομική πολιτική εκ μέρους του κράτους. Έτσι, η οικονομία εξυγιαίνεται, μαθαίνει από τα λάθη του παρελθόντος και είναι πλέον έτοιμη να ακολουθήσει ξανά μια ανοδική πορεία (Κοκόλης, 2010: 4-5).

Για τον Φιλελευθερισμό όμως, η νεότερη εκδοχή του οποίου εμφανίζεται σήμερα κυρίαρχη στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, η αγορά δεν χρειάζεται κρατική παρέμβαση για να λειτουργήσει. Η αγορά πρέπει να λειτουργεί ελεύθερα διότι μόνον έτσι ευνοείται ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα άτομα (καταναλωτές και παραγωγούς) και μπορούν να κατανεμηθούν άριστα οι παραγωγικοί συντελεστές στις άριστες τιμές και αμοιβές. Η ιδιωτική πρωτοβουλία, η οποία (υποτίθεται ότι) ανθίζει σε συνθήκες ίσων ευκαιριών, αναπτύσσεται μέσα σε ένα οικονομικό πλαίσιο που προωθεί (πάλι υποτίθεται) χαμηλούς φόρους και επιτόκια. Το «αόρατο χέρι» είναι αυτό που ρυθμίζει την ορθή λειτουργία της αγοράς, ενώ η άριστη κατανομή των πόρων μπορεί να φέρει την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και να συνδράμει έτσι στην ευημερία, όχι των ολίγων, αλλά όλων (Καραγιάννης, 2011: 46, Παπασωτηρίου, *χχ*).

Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι οι ανωτέρω προσεγγίσεις που περιγράψαμε εντάσσονται στο θεωρητικό και μόνον πλαίσιο. Στο σύγχρονο κόσμο, η απτή πραγματικότητα σε διεθνές επίπεδο καταδεικνύει σαφώς την ποικιλομορφία και την πολυπλοκότητα των αιτιών των οικονομικών και χρηματοπιστωτικών κρίσεων. Στους βασικούς παράγοντες περιλαμβάνονται οι αδυναμίες των χρηματοπιστωτικών συστημάτων των χωρών, όπως για παράδειγμα οι μεγάλες και σταθερές εξωτερικές ή εγχώριες ασυμμετρίες, τα υψηλά επίπεδα του εξωτερικού ή/και του δημόσιου χρέους, η διάχυση των οικονομικών και χρηματοπιστωτικών κρίσεων από άλλες χώρες, οι φυσικές καταστροφές, οι ένοπλες συγκρούσεις και οι μεγάλες διακυμάνσεις στις τιμές στρατηγικών οικονομικών αγαθών όπως είναι το φαγητό και πετρέλαιο (IMF, πρόσβαση 1/1/2013). Γίνεται φανερό λοιπόν η ανάγκη ύπαρξης κάποιου φορέα που θα είναι σε θέση να διαθέτει τους απαραίτητους οικονομικούς πόρους στα υπερχρεωμένα κράτη όταν αυτά δεν θα μπορούν πλέον να καταφύγουν σε κάποια άλλη εναλλακτική λύση προκειμένου να επανέλθουν στο δρόμο της ανάπτυξης. Τον ρόλο αυτό έχει αναλάβει ήδη από το δεύτερο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μια συνοπτική παρουσίαση του οποίου γίνεται στην ενότητα που ακολουθεί.

1.2 Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

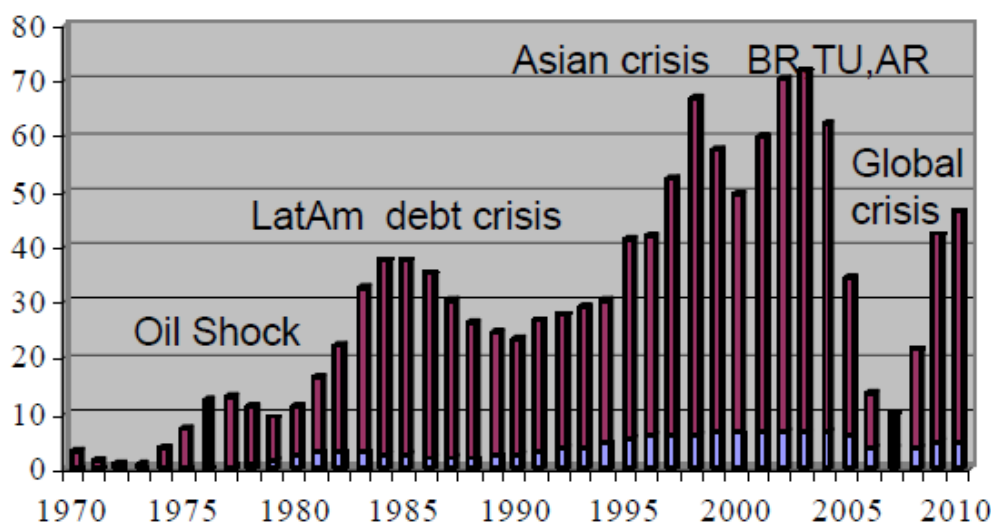
Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1944 στην πόλη Bretton Woods, New Hampshire των ΗΠΑ με διεθνή Συνθήκη. Βασικός στόχος ήταν η αποτροπή καταστροφικών συμπεριφορών και λανθασμένων πολιτικών του παρελθόντος που μετέτρεψαν το κραχ του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης του 1929 σε μια βαθιά ύφεση μεγάλης διάρκειας, η οποία επέφερε αλληπάλλληλες υποτιμήσεις νομισμάτων και επέβαλε τον κρατικό προστατευτισμό. Άλλοι στόχοι επίσης ήταν η προώθηση της παγκόσμιας οικονομικής συνεργασίας βάση γενικά αποδεκτών κανόνων και η παροχή βοήθειας στη μεταπολεμική ανόρθωση

των οικονομιών. Ειδικότερα, οι επιμέρους στόχοι του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ορίζονται στο άρθρο 1 του καταστατικού του ως εξής: Η προώθηση της διεθνούς νομισματικής συνεργασίας. Η διευκόλυνση του διεθνούς εμπορίου προκειμένου να στηριχθεί η απασχόληση, η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και η οικονομική ανάπτυξη. Η προώθηση της σταθερότητας των ισοτιμιών και η αποτροπή υποτιμήσεων με σκοπό την αύξηση μεριδίου αγοράς στις εξαγωγές. Η δημιουργία ενός πολυμερούς συστήματος πληρωμών για τις τρέχουσες συναλλαγές και η άρση των συναλλαγματικών περιορισμών. Τέλος, η παροχή δανείων σε χώρες που αντιμετωπίζουν προβλήματα ισοζυγίου πληρωμών ώστε να μπορέσουν να τα διορθώσουν δίχως να επηρεαστεί η κοινωνική ευημερία (IMF, πρόσβαση 1/1/2013).

Στο πλαίσιο του ρόλου του, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο παρείχε τα απαραίτητα κονδύλια για τη στήριξη χωρών που απευθύνθηκαν σε αυτό για βοήθεια, τόσο κατά τη διάρκεια των κρίσεων πετρελαίου και της έκρηξης του πληθωρισμού στη δεκαετία του 1970, όσο και κατά την κρίση χρεών χωρών της Λατινικής Αμερικής τη δεκαετία του 1980. Τη δεκαετία του 1990, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της ραγδαίας αύξησης της κίνησης των κεφαλαίων, οι κρίσεις γιγαντώθηκαν. Έτσι, το Ταμείο παρείχε δανειακά κεφάλαια στο Μεξικό (1994), τη Ρωσία, τη Βραζιλία την Αργεντινή αλλά και την Τουρκία (1998-2001). Ήδη από τον Σεπτέμβριο του 2008, όταν δηλαδή εκδηλώθηκε ο παγκόσμιος χαρακτήρας της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, το Ταμείο χορήγησε δάνεια στη Λευκορωσία, στην Ουγγαρία, στην Ισλανδία, στη Λετονία, στο Πακιστάν και στην Ουκρανία. Πιο πρόσφατα, το 2010, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στήριξε, ομού με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, την ελληνική οικονομία. Σημαντική κρίνεται επίσης η στήριξη του Ταμείου στην Ευρωζώνη (δηλαδή προς τον Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας) στην οποία παρείχε μάλιστα μέγα-

δάνειο ύψους 250 δισεκατομμυρίων δολαρίων (βλ. Σχήμα 1). Όχι άδικα λοιπόν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η τρέχουσα χρηματοπιστωτική κρίση κατέδειξε το ρόλο-κλειδί του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στην αντιμετώπιση κρίσεων στην παγκόσμια οικονομία (Ξαφά, 2010, IMF, πρόσβαση 1/1/2013).

Σχήμα 1: Δάνεια που παρείχε το ΔΝΤ (σε δισεκατομμύρια ΕΔΑ)¹

Πηγή: Ξαφά, (2010)

Για να παρέχει όμως βοήθεια προς τις υπερχρεωμένες χώρες που έχουν υποστεί την επίθεση των διεθνών αγορών, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ορίζει ότι πρέπει να συντρέχουν και κάποιες απαραίτητες προϋποθέσεις: Το Ταμείο, στο πλαίσιο της διασφάλισής του για αποπληρωμή του χορηγούμενων δανείων, αρχικά συζητά με τη χώρα τις

¹ Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο εκδίδει ένα νόμισμα, τα ΕΔΑ (Ειδικά Δικαιώματα Ανάληψης), ως συμπλήρωμα στα συναλλαγματικά αποθέματα των χωρών-μελών του (σήμερα οι χώρες-μέλη του Ταμείου ανέρχονται σε 188). Τα ΕΔΑ αποτελούνται από ένα καλάθι νομισμάτων το οποίο περιλαμβάνει το δολάριο, το ευρώ, το γιεν και τη λίρα Αγγλίας. Οι λογαριασμοί του Ταμείου τηρούνται σε ΕΔΑ. Το 1 δισεκατομμύριο ΕΔΑ αντιστοιχεί σε περίπου 1,2 δισεκατομμύρια ευρώ.

οικονομικές πολιτικές που προτίθεται να ακολουθήσει προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα οικονομικά της ζητήματα. Η κυβέρνηση της χώρας δεσμεύεται έναντι του Ταμείου να ακολουθήσει συγκεκριμένες επιμέρους πολιτικές που θα στηρίζουν το γενικό στόχο του οικονομικού της προγράμματος. Για παράδειγμα, η χώρα μπορεί να δεσμευτεί σε χρηματοπιστωτικούς στόχους ή σε στόχους που αφορούν τα συναλλαγματικά της αποθέματα. Τα δάνεια χορηγούνται συνήθως υπό μορφή δόσεων κατά τη διάρκεια του προγράμματος, ενώ προϋπόθεση για την αποδέσμευση κάθε επόμενης δόσης είναι η επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί. Τα προγράμματα τυπικά διαρκούν μέχρι τρία έτη, ωστόσο η διάρκειά τους εξαρτάται από τη φύση των προβλημάτων της χώρας, ενώ σε περίπτωση που χρειαστεί μπορεί να ακολουθήσει και νέο πρόγραμμα. Η κυβέρνηση σκιαγραφεί τις λεπτομέρειες του οικονομικού της προγράμματος σε μία «επιστολή στόχου» η οποία απευθύνεται προς τον διευθύνοντα σύμβουλο του Ταμείου (IMF, πρόσβαση 1/1/2013).

Ας εξετάσουμε όμως κριτικά τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της παρέμβασης του ΔΝΤ σε μια χώρα. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, το οποίο επικεντρώνεται στους στόχους που πρέπει να πετύχουν οι κυβερνήσεις των υπερχρεωμένων χωρών και όχι σε συγκεκριμένες ενέργειες που χρειάζονται να γίνουν προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι, επιβάλλει πράγματι λιτότητα. Οι κυβερνήσεις συχνά υποχρεούνται στη λήψη σκληρών μέτρων, τα οποία έχουν άμεσο αντίκτυπο στο κοινωνικό σύνολο και στο βιοτικό του επίπεδο. Το πάγωμα, ή ακόμη χειρότερα, η μείωση των μισθών ή/και των συντάξεων με την παράλληλη αύξηση της φορολογίας, οδηγούν συχνά σε κοινωνικές εντάσεις. Συχνά επίσης, παρατηρείται πτώση της ζήτησης και αύξηση του δείκτη της ανεργίας με τη συνακόλουθη εξαθλίωση των χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων και την αύξηση του αριθμού εκείνων που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Ωστόσο πρέπει να διερωτηθούμε το εξής: η λιτότητα που επιβάλλει το

Ταμείο είναι αλήθεια πιο σκληρή από εκείνη που θα επέβαλλαν οι αγορές στις χώρες που χάνουν την πρόσβασή τους στις διεθνείς κεφαλαιαγορές; Ή μήπως όχι; Η απάντηση, κατά τη γνώμη του συγγραφέοντος την παρούσα εργασία, είναι αρνητική. Οι διεθνείς κεφαλαιαγορές έχουν αποδείξει ότι είναι αμείλικτες. Αν οι υπερχρεωμένες αυτές χώρες δεν απολάμβαναν τη στήριξη του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, θα ήταν υποχρεωμένες να ισοσκελίσουν άμεσα τον προϋπολογισμό τους,.

Μια άλλη παράμετρος που πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη είναι η εξής: Αναμφισβήτητα οι κυβερνήσεις δεν είναι πάντοτε σοφές στις πολιτικές που ακολουθούν και δεν κινούνται πάντοτε με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον. Τα παραδείγματα που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ είναι πάμπολλα. Μπορεί επίσης, ακόμη χειρότερα, να είναι ανίκανες να βρίσκονται στο τιμόνι μιας χώρας ή/και διεφθαρμένες, συνεπώς να μη μπορούν να εφαρμόσουν ορθά την όποια δημοσιονομική τους πολιτική. Κι εδώ τα παραδείγματα είναι πολλά. Για τους προαναφερθέντες λόγους, ίσως τελικά να μην είναι αρνητικό ότι οι αγορές επιθυμούν να επιβάλλουν την απαραίτητη πειθαρχία. Άλλωστε, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι ο ανταγωνισμός είναι η πλέον αποτελεσματική δύναμη για τη βελτίωση της παραγωγικότητας.

Ας περάσουμε όμως να εξετάσουμε αναλυτικότερα την περίπτωση δύο χωρών που αντιμετώπισαν οξύτατη οικονομική κρίση και ζήτησαν τη συνδρομή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για την αντιμετώπισή της και την επάνοδο των οικονομιών τους στην ανάπτυξη.

Κεφάλαιο 2^ο:

Τουρκία και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο: 1998 - 2008

2.1 Ιστορική αναδρομή: 1990-1997 Η οικονομική αστάθεια και η νομισματική κρίση

2.1.1 Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η δεκαετία του 1990 για την Τουρκική οικονομία χαρακτηρίζεται ως καταστρεπτική. Πρόκειται για μια δεκαετία κατά την οποία η χώρα έφτασε στο όριο της κατάρρευσης εξαιτίας της κλειστής της οικονομίας η οποία δεν ευνοούσε τις εισροές ξένων κεφαλαίων, της κακής κυβερνητικής διαχείρισης, της εκτεταμένης διαφθοράς και των συνεχών παλινδρομήσεων στην Τουρκική πολιτική σκηνή (Onis, 2009; Μασσαβέτας, 2010; Ρητινιώτης & Τσαπακίδης, 2011) η οποία άλλαξε δέκα κυβερνήσεις σε περίοδο δέκα ετών (Ghosal, 2006: 180) ενώ ήδη από τη δεκαετία του 1960 ήταν εξαιρετικά ευμετάβλητη (εισβολή των ενόπλων δυνάμεων στην πολιτική σκηνή κατά τα έτη 1960, 1971 και 1980) (Παναγιώτου, 2011:11).

2.1.2 Αίτια

Τα βαθύτερα αίτια της τουρκικής κρίσης πρέπει να αναζητηθούν στις δομικές αλλαγές της τουρκικής οικονομίας μετά το 1980, αλλαγές οι οποίες προήλθαν από την οικονομική φιλελευθεροποίηση που προωθήθηκε ως το εναλλακτικό οικονομικό μοντέλο μετά τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του 1970 (1973 και 1979). Το νέο φιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο πρότασε ένα καινούριο νέο πλαίσιο του μετασχηματισμού της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας και προήγαγε τη διεθνοποίηση της παραγωγής και των χρηματοπιστωτικών ροών. Στο εσωτερικό της Τουρκίας, η κρατική ιδιοκτησία που ήλεγχε τους σημαντικότερους τομείς

της οικονομίας και προωθούσε τις εισαγωγές παραχώρησε τα σκήπτρα σε μια πολιτική προώθησης των εξαγωγών, στην οποία ο κύριος παίκτης ήταν τα ιδιωτικά κεφάλαια που αναπτύσσονται σε συνθήκες ελεύθερης εσωτερικής αγοράς. Η εξέλιξη αυτή ήταν η απόρροια των εξωτερικών πιέσεων που αποζητούσαν τη νέα αυτή φιλελεύθερη στρατηγική εδραζόμενες στη μεγάλη έλλειψη συναλλάγματος της χώρας (Onis, 2009: 211; Αϋμπάρ & Λαπαβίτσας, 2011).

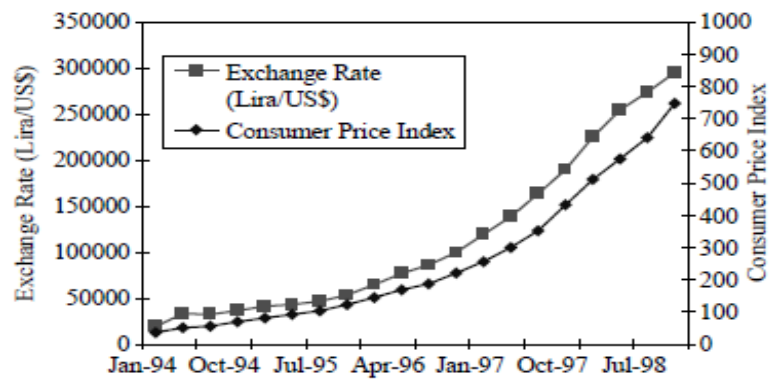
Πιέσεις όμως ασκούσαν και στο εσωτερικό της Τουρκίας οι διάφοροι οικονομικοί και δημοσιογραφικοί κύκλοι, ιδιαίτερα δε εκείνοι που είχαν άμεση σχέση με το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Εκείνο που θεωρούσαν ήταν ότι η άρση των περιορισμών για το χρηματοπιστωτικό σύστημα σε συνδυασμό με την αύξηση των επιτοκίων θα οδηγούσε τελικά στην ανάπτυξη. Παράλληλα, τη νέα στρατηγική της οικονομικής φιλελευθεροποίησης υποστήριζαν τα νέα κέντρα ισχύος της τουρκικής αστικής τάξης, δηλαδή τα μεγάλα ιδιωτικά κεφάλαια που είχαν ισχυρά βιομηχανικά, τραπεζικά και εμπορικά συμφέροντα και διεθνή προσανατολισμό. Οι πλούσιοι αυτοί αστοί, οι οποίοι απολάμβαναν ισχυρής παρουσίας στην εσωτερική αγορά επιθυμούσαν να επεκταθούν στις αγορές του εξωτερικού. Ωστόσο, η αισιοδοξία της νέας οικονομικής στρατηγικής έμελλε να μη διαρκέσει για πολύ (Αϋμπάρ & Λαπαβίτσας, 2011).

2.1.3 Η εκδήλωση της κρίσης

Το 1982 εκδηλώθηκε οξεία χρηματοπιστωτική κρίση, η επονομαζόμενη κρίση των «τραπεζιτών», η οποία προήλθε από το γεγονός ότι η απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος προήγαγε τις δραστηριότητες πολλών χρηματοπιστωτικών εταιρειών, οι οποίες όμως διέθεταν εκτός από μικρό κεφάλαιο και ελάχιστη φερεγγυότητα. Η κρίση επέφερε την επάνοδο των ελέγχων των επιτοκίων και απώλεια του κύρους του Τουργκούτ Οζάλ, ο οποίος υπήρξε ο ιθύνων νουν της μεταρρύθμισης,

δίχως όμως να τροποποιήσει την κατεύθυνση της οικονομικής πολιτικής. Έκτοτε ακολούθησαν και άλλες κρίσεις. Η επόμενη κρίση εκδηλώθηκε το 1987 και αποτελούσε για μία ακόμη φορά το αποτέλεσμα των χρηματοπιστωτικών ατασθαλιών σε συνδυασμό με την πίεση στην εξωτερική ισοτιμία της τουρκικής λίρας. Το 1989, εν μέσω κρίσης, η κεντρική τράπεζα της χώρας προχώρησε σε άρση των περιορισμών επί των χρηματοπιστωτικών πράξεων με το εξωτερικό και της κίνησης των κεφαλαίων. Το 1994 ξέσπασε νέα κρίση, η οποία πάλι συνυφαινόταν με τις χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, την εκροή κεφαλαίων και τις εξωτερικές πιέσεις στη συναλλαγματική ισοτιμία του νομίσματος (η τουρκική λίρα από την ισοτιμία του 15.000 ανά δολάριο έπεσε στις 35.000 ανά δολάριο το 1994, ενώ το 1998 έφτασε στο εντυπωσιακό 266.000 ανά δολάριο και τον αμέσως επόμενο χρόνο στα 500.000 ανά δολάριο) (βλ. Σχήμα 2). Αυτή τη φορά η κρίση οδήγησε στη δημιουργία ενός συστήματος ασφάλειας των τραπεζικών καταθέσεων σε ποσοστό 100%. Η νέα κρίση του 1999 είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή ενός μηχανισμού ελέγχου και εποπτείας των τραπεζών, ενώ η νέα βαθύτατη κρίση του Δεκεμβρίου του 2000 επέφερε την εισαγωγή ενός αυστηρού προγράμματος σταθεροποίησης και μεταρρύθμισης υπό τον έλεγχο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου με την ελπίδα ότι το πρόγραμμα αυτό θα μπορούσε να αποτρέψει νέες μελλοντικές κρίσεις. Εν τούτοις, η αποτυχία του προγράμματος αυτού οδήγησε στην κρίση του Φεβρουαρίου του 2001 (Ghosal, 2006: 177; Αϊμπάρ & Λαπαβίτσας, 2011).

Σχήμα 2: Συναλλαγματική ισοτιμία της τουρκικής λίρας με το δολάριο

Πηγή: Ghosal, (2006: 179)

Οι συνεχείς κρίσεις στον οικονομικό τομέα της Τουρκίας δεν συνοδεύονταν από αποτελέσματα στον τομέα της ανάπτυξης. Το ΑΕΠ της χώρας παρουσίαζε έντονες αυξομειώσεις. Την περίοδο 1995-1997 αυξήθηκε κατά 7%, ενώ κατά την αμέσως επόμενη περίοδο (1998-1999) η ετήσια πτώση ήταν της τάξης του -1%. Ο πληθωρισμός, καθ' όλη τη διάρκεια της οικονομικής φιλελευθεροποίησης παρέμενε ιδιαίτερα υψηλός και κυμαινόταν ανάμεσα στο 60% και στο 80%. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις δεν ενθαρρύνθηκαν και αποτέλεσαν ένα μικρό ποσοστό του ΑΕΠ κυμαινόμενες γύρω στο 0,5% (Αϊμπάρ & Λαπαβίτσας, 2011).

2.1.4 Συνέπειες της κρίσης

Η νέα φιλελεύθερη στρατηγική συνέτεινε στην ύπαρξη ριζικών αλλαγών στη δομή της τουρκικής οικονομίας. Η οικονομία της χώρας έγινε περισσότερο ανοικτή: το 1999 οι εξαγωγές αυξήθηκαν στο 14,3% του ΑΕΠ (ενώ το 1980 κυμαίνονταν στο 4,4%) και οι εισαγωγές έφτασαν στο 22% (από το 11,4% του έτους 1980). Μετασηματίστηκε η σύνθεση του ΑΕΠ: το 1999 μειώθηκε σε 13,9% η αγροτική παραγωγή (από 22,7% που ήταν το

1980), ενώ αυξήθηκαν τα ποσοστά των τομέων των υπηρεσιών σε 57,1% (από 52,3% το 1980) και της βιομηχανίας σε 29% (από 24% το 1980). Παρά το μεγάλο ποσοστό του εργατικού δυναμικού που απασχολείται σε εργασίες που αφορούν τον αγροτικό τομέα, ένα ποσοστό της τάξεως πάνω από 50% του δυναμικού αυτού βρήκε άλλη απασχόληση. Το 1999 οι τράπεζες της Τουρκίας αυξήθηκαν σε 85 (ενώ το 1980 ήταν μόλις 43), αριθμός στον οποίο περιλαμβάνονται και 21 ξένες τράπεζες. Μάλιστα το 1987 άνοιξε το χρηματιστήριο της Κωνσταντινούπολης, το οποίο γνώρισε άνθιση στις μετοχές των εισηγμένων εταιρειών και στην κεφαλαιοποίηση (Αϋμπάρ & Λαπαβίτσας, 2011).

Η χρηματοπιστωτική κρίση του 1999, που οδήγησε σε εμπορική και βιομηχανική κρίση και σε άνοδο του δείκτη της ανεργίας, ήταν αποτέλεσμα του αυστηρού προγράμματος που υιοθέτησε η τουρκική κυβέρνηση σε συνεννόηση με το ΔΝΤ για τη σταθεροποίηση των τραπεζών και τον περιορισμό του ανεξέλεγκτου πληθωρισμού. Η «ελεγχόμενη διολίσθηση» της τουρκικής λίρας σε σχέση με το δολάριο μείωσε τον πληθωρισμό σε ποσοστό κάτω του 50%, όμως το τίμημα για το τοπικό νόμισμα ήταν ακριβό, αφού αυτό έχασε το μισό περίπου της αξίας του στις διεθνείς αγορές, ενώ το επιτόκιο σημείωσαν μεγάλη αύξηση. Οι τουρκικές τράπεζες, οι οποίες είχαν εκχωρήσει δάνεια σε τούρκικη λίρα που φαινόταν να μην μπορούν να αποπληρωθούν, είχαν ουσιαστικά χρεοκοπήσει. Παράλληλα, η ελεύθερη διακύμανση του εγχώριου νομίσματος μετά τις κρίσεις του 2000 και του 2001 είχε για μια ακόμη φορά επιτρέψει στον πληθωρισμό να σκαρφαλώσει στο 70% στις αρχές του 2002. Τη σωτηρία των τραπεζών και της τουρκικής οικονομίας κλήθηκε εσπευσμένα να αναλάβει ο Κεμάλ Ντερβίς (Αϋμπάρ & Λαπαβίτσας, 2011; Παναγιώτου, 2011).

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή και ας εξετάσουμε αναλυτικότερα την περίοδο κατά την οποία η Τουρκία βρέθηκε υπό τον έλεγχο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

2.2 Η Τουρκική οικονομική κρίση και η στήριξη του ΔΝΤ

2.2.1 Η συμφωνία με το ΔΝΤ και οι κρίσεις του 2000 και 2001

Στα τέλη της δεκαετίας του 1990, η Τουρκία προκειμένου να αντιμετωπίσει τα οξεία οικονομικά της προβλήματα απευθύνθηκε στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και ζήτησε τη συνδρομή του. Το Ταμείο ζήτησε την υιοθέτηση μιας σειράς μέτρων που θα μπορούσαν ενδεχομένως να βγάλουν τη χώρα από τη βαθύτατη κρίση (Ρητινιώτης, 2011). Η συμφωνία που υπεγράφη το 1998 ανάμεσα στην Τουρκία και το ΔΝΤ προέβλεπε τον στενό έλεγχο και εποπτεία της οικονομίας της χώρας από «ειδικό Τουρκικό κλιμάκιο» στο πλαίσιο του Ταμείου (Μασσαβέτας, 2010).

Η κυβέρνηση της χώρας όμως, υπό τον Μπουλέτ Ετσεβίτ, δεν φαινόταν να προσηλώνεται στους στόχους του προγράμματος. Οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις που προβλέπονταν ως προϋπόθεση για τη χορήγηση των 20,4 δισεκατομμυρίων δολαρίων από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ουδέποτε πραγματοποιήθηκαν, με αποτέλεσμα να μείνει ολόκληρη η συμφωνία στον αέρα. Άμεση συνέπεια αυτού ήταν οι οικονομικές κρίσεις που γνώρισε η χώρα κατά τα έτη 2000 και 2001, στη διάρκεια των οποίων η Τουρκία βρέθηκε στα πρόθυρα της οικονομικής και κοινωνικής κατάρρευσης. Η μακροοικονομία της παρουσίαζε μια ιδιαίτερα απογοητευτική εικόνα: Το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 5,7%, ο πληθωρισμός στις τιμές των καταναλωτικών αγαθών σκαρφάλωσε στο εντυπωσιακό ποσοστό του 54,9%, το εθνικό νόμισμα (η τουρκική λίρα) υποτιμήθηκε κατά 51% σε σχέση με το δολάριο των ΗΠΑ, το δημόσιο χρέος έφτασε το 80% του εθνικού εισοδήματος, ενώ η ανεργία είχε υπερβεί το 10% αφού οι επιχειρήσεις χρεοκοπούσαν η μία μετά την άλλη αναγκάζοντας χιλιάδες

εργαζόμενους να βρεθούν στο δρόμο (Μασσαβέτας, 2010; Ρητινιώτης, 2011).

2.2.2 *Κεμάλ Ντερβίς: οι πρώτες προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κρίσης*

Η Τουρκία, η οποία υπέβαλε αίτημα προσχώρησης στην ΕΕ τον Απρίλιο του 1987 (Υ.Ε., 2012) και ήδη από το 1999 στη Σύνοδο του Ελσίνκι είχε αναγνωριστεί ως υποψήφιο προς ένταξη μέλος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κατανοούσε ότι έπρεπε να βελτιώσει τα μακροοικονομικά της μεγέθη προκειμένου να πετύχει το στόχο της ευρωπαϊκής της προοπτικής. Πράγματι, οι πρώτες σοβαρές προσπάθειες για τις απαιτούμενες διαρθρωτικές αλλαγές και τη δημοσιονομική της εξυγίανση έγιναν το 2001 όταν ο πρώην Αντιπρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας, Κεμάλ Ντερβίς, ανέλαβε (τον Σεπτέμβριο του 2001) το Υπουργείο Οικονομίας στην κυβέρνηση του Μπουλέτ Ετσεβίτ (Γρηγοριάδης, 2011; Ρητινιώτης, 2011).

Ο ανεξάρτητος από τα πολιτικά συμφέροντα της Τουρκίας και τα τοπικά κυκλώματα διαφθοράς τεχνοκράτης Ντερβίς εφάρμοσε ένα τολμηρό πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της κρίσης, το πολιτικό κόστος του οποίου καμία κυβέρνηση δεν φαινόταν διατεθειμένη να αναλάβει (μείωση των κρατικών δαπανών και της γραφειοκρατίας, πάγωμα των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων, κλπ). Ο Ντερβίς ήταν ο νέος «τσάρος» της τουρκικής οικονομίας, ο οποίος απολάμβανε μιας ευρείας πολιτικής και κοινωνικής στήριξης καθώς προωθούσε τον εκδημοκρατισμό της χώρας και έδειχνε ιδιαίτερη ευαισθησία απέναντι τους φτωχούς και σε θέματα διαφάνειας και αξιοκρατίας στο δημόσιο τομέα. Συνεργάστηκε με το ΔΝΤ και ευθυγραμμίστηκε με τις επιταγές του, καταρτίζοντας μια σειρά μέτρων εξυγίανσης των τραπεζών και θεσμών. Χρησιμοποίησε μάλιστα το κύρος του προκειμένου να δανειστεί 20,4 δισεκατομμύρια δολάρια από την

Παγκόσμια Τράπεζα και το ΔΝΤ (συγκεκριμένα από το ΔΝΤ δανείστηκε τον Μάρτιο του 2001 17,6 δισεκατομμύρια δολάρια). Η Τουρκία, κατά την κρίσιμη δεκαετία 1998-2008 έλαβε συνολικά 46 δισεκατομμύρια δολάρια από το ΔΝΤ, και αναδείχτηκε έτσι ως ο μεγαλύτερος δανειζόμενος του Ταμείου (Αϊμπάρ & Λαπαβίτσας, 2011; Μασσαβέτας, 2010; Konstantinidis, 2011).

2.2.3 Ρετσέπ Ταγίν Ερντογάν: η συνέχιση των προσπαθειών για την αντιμετώπιση της κρίσης

Οι προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κρίσης εντάθηκαν το 2002 όταν ο Ρετσέπ Ταγίν Ερντογάν ανέβηκε στην εξουσία και συνέχισε περαιτέρω τις ριζικές δομικές αλλαγές που ξεκίνησε ο Ντερβίς (Ρητινιώτης, 2011). Κατά την περίοδο 2002-2007, δηλαδή στη διάρκεια της πρώτης διακυβέρνησης από το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) (Μασσαβέτας, 2010), ο προσανατολισμένος προς το στόχο της ευρωπαϊκής προοπτικής της χώρας πρωθυπουργός Ερντογάν, προχώρησε σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες σχεδόν άμεσα άρχισαν να αποφέρουν τα πρώτα θετικά αποτελέσματα (Ρητινιώτης, 2011).

Ειδικότερα: Κατά την τριετία 2002-2005 περικόπηκαν σημαντικά οι δημόσιες δαπάνες, πάγωσαν οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων, ενισχύθηκαν οι μηχανισμοί ελέγχου για την καταπολέμηση των φαινομένων φοροδιαφυγής των φυσικών προσώπων, αυξήθηκε η φορολογία των επιχειρήσεων και μειώθηκε η γραφειοκρατία προκειμένου να διευκολυνθεί η επιχειρηματική δραστηριότητα. Οι ιδιωτικοποιήσεις των σημαντικότερων κρατικών επιχειρήσεων αύξησαν τα δημόσια έσοδα κατά περίπου 30 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ η αύξηση των επιτοκίων επέφερε διπλά οφέλη: αφενός προσέκλυσε την είσοδο ξένων κεφαλαίων και αφετέρου μείωσε την εσωτερική ζήτηση η οποία συνέτεινε στην αποκλιμάκωση του υψηλού πληθωρισμού. Παράλληλα, το αυστηρό ρυθμιστικό πλαίσιο που

θεσπίστηκε για τη λειτουργία των τραπεζών ανέβασε τα κεφάλαιά τους σε ασφαλή επίπεδα και τις προστάτεψε μετέπειτα στη διεθνή οικονομική κρίση του 2008 (Μασσαβέτας, 2010; Ρητινιώτης, 2011).

Συγκεκριμένα, η τραπεζική μεταρρύθμιση προέβλεπε την ίδρυση της ανεξάρτητης Τραπεζικής Ρυθμιστικής και Εποπτικής Αρχής, την αναδιάρθρωση των κρατικών τραπεζών και την ενίσχυση των ιδιωτικών τραπεζών με την επιβολή νέων ρυθμίσεων, ενώ τα μέτρα εξυγίανσης του τραπεζικού τομέα οδήγησαν στη μείωση του αριθμού των τραπεζών από 80 σε 50 (βλ. Πίνακα 1) (Υ.Ε., 2012). Επίσης, η CBRT (Κεντρική Τράπεζα της Δημοκρατίας της Τουρκίας) ανεξαρτητοποιήθηκε και ενισχύθηκαν οι αρμοδιότητές της (Παναγιώτου, 2011:11). Τον Οκτώβριο του 2005 ξεκίνησαν μάλιστα και οι ενταξιακές διαπραγματεύσεις της χώρας με την ΕΕ (Υ.Ε., 2012).

Πίνακας 1: Ιδιοκτησιακό καθεστώς και αριθμός τραπεζών (1999-2009)

	1999	2002	2008	06/2009
Συνολικός αριθμός Τραπεζών (I + II)	81	54	45	45
I: Εμπορικές Τράπεζες	62	40	32	32
(1) Κρατικές	4	3	3	3
(2) Ιδιωτικές	31	20	11	11
(3) SDIF ²	8	2	1	1
(4) Ξένες που ιδρύθηκαν στην Τουρκία	5	4	11	11
(5) Υποκαταστήματα ξένων	14	11	6	6
II: Αναπτυξιακές/ Επενδυτικές	19	14	13	13
(1) Κρατικές	3	3	3	3
(2) Ιδιωτικές	13	8	6	6
(3) Ξένες	3	3	4	4

Σημείωση: Τράπεζες των οποίων άνω των 50% του μετοχικού τους κεφαλαίου ανήκει στο εξωτερικό ανήκουν ως ξένες. Τράπεζες με μερίδια σε ξένα κεφάλαια μικρότερα του 50% εντάσσονται στην κατηγορία «ιδιωτικές τράπεζες»

Πηγή: Uygur, (2010: 29)

² Κρατικό Ταμείο Ασφάλισης Καταθέσεων (SDIF)

2.2.4 Οι συνέπειες των προσπαθειών της Τουρκίας στο επίπεδο της οικονομίας

Οι συντονισμένες προσπάθειες που κατέβαλε η Τουρκία και η υιοθέτηση μιας αυστηρής νομισματικής πολιτικής και δημοσιονομικής πειθαρχίας απέφεραν τους αναμενόμενους καρπούς (βλ. Πίνακα 2). Το δημοσιονομικό έλλειμμα της χώρας μειώθηκε, όπως και το δημόσιο χρέος της (από 98% το 2001 σε κάτω από 40% το 2008) (βλ. Σχήμα 3). Η μαζική εισροή ξένων κεφαλαίων στη χώρα, που διευκολύνθηκε από την άρση πολλών νομικών περιορισμών που δυσχέραιναν τις ξένες επενδύσεις και από την πολιτική ενθάρρυνσης της εξαγοράς τουρκικών εταιρειών, συντέλεσε αποφασιστικά στην ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας. Η χώρα θεωρήθηκε ως «επενδυτικός παράδεισος» και οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην Τουρκία έφτασαν κατά μέσο όρο τα 5 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως (μάλιστα, το 2005 οι άμεσες ξένες επενδύσεις έφτασαν τα 10 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ το 2007 άγγιξαν ακόμη και τα 22 δισεκατομμύρια δολάρια). Το αυστηρό δημοσιονομικό πλαίσιο της κυβέρνησης Ερντογάν κατάφερε να μειώσει τον πληθωρισμό (από 70% τη δεκαετία του 1990 στο 12% το 2003) (βλ. Σχήμα 4), ενώ ήδη από το 2006 η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει την Τουρκία στις εκθέσεις της ως «λειτουργούσα οικονομία της αγοράς» (Μασσαβέτας, 2010).

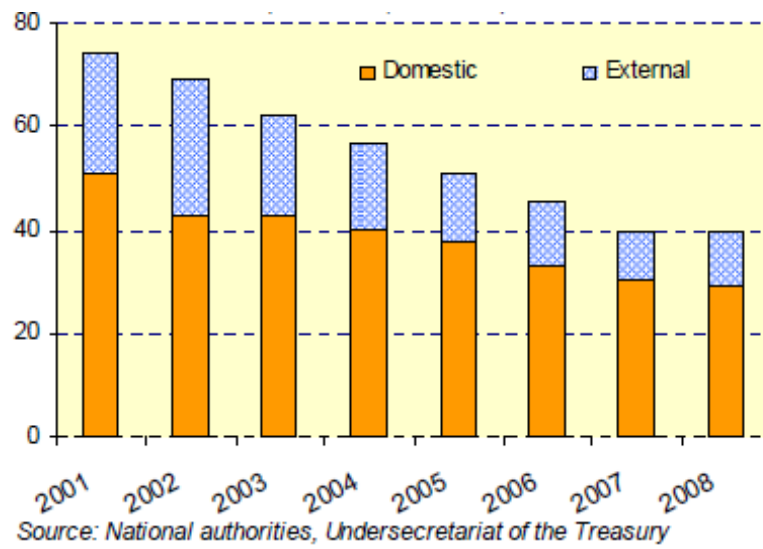
Πίνακας 2: Βασικά οικονομικά μεγέθη

	ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1980 (ΕΤΗΣΙΟΣ ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ)	ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1990 (ΕΤΗΣΙΟΣ ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ)	2000-2006 (ΕΤΗΣΙΟΣ ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ)	2007-2009 (ΕΤΗΣΙΟΣ ΜΕΣΟΣ ΟΡΟΣ)
Αύξηση ΑΕΠ (%)	4.2	3.9	5.8	0.5
Πληθωρισμός (%)	58.2	77.4	20.4	9.5
Ανεργία (%)	12.1	9.5	10.5	13.5
Ισοζύγιο τρεχ. Συναλλ. (% ΑΕΠ)			-5.6	-5.2
Εξωτερικό χρέος (% ΑΕΠ)	29.2	35.5	38.2	42.4
Ισοζύγιο εξωτ. Εμπορίου	-3730,2	-13400.2	-29440.3	-66363.7

(εκατ. \$)				
------------	--	--	--	--

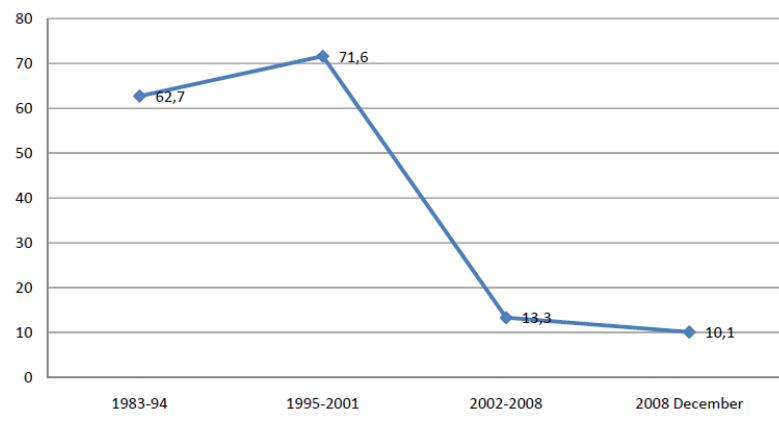
Πηγή: Παναγιώτου, (2011:12)

Σχήμα 3: Δημόσιο χρέος (2001-2008, σε ποσοστό του ΑΕΠ)

Πηγή: Macovei, (2009: 12)

Σχήμα 4: Πληθωρισμός κατά χρονικές περιόδους (%)

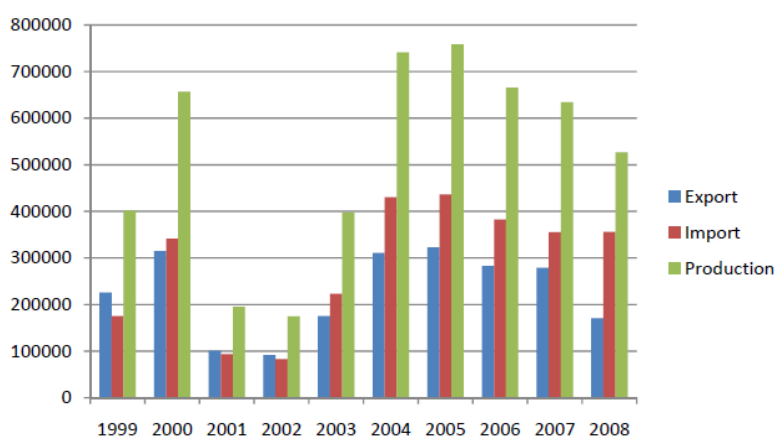
Πηγή: Ergin, (2009: 16)

Κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του προγράμματος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου η χώρα κατέγραψε σημαντικούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ (9,4% το 2004 και 4,7% το 2007) και συγκέντρωσε τα απαραίτητα κεφάλαια που θα μπορούσαν να αποπληρώσουν το δημόσιο χρέος της. Η άνθιση της τουρκικής οικονομίας -η οποία σημείωνε μια σταθερά υψηλή ανάπτυξη από το 2006 έως το 2008 σε μέσο όρο 7,2% - ανεκόπη το 2008 όταν εκδηλώθηκε η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση. Σαφώς επηρεασμένη αρνητικά από τις εξωτερικές επιρροές, το 2008 η τουρκική οικονομία παρουσίασε οριακή αύξηση της τάξης του 0,66%, ενώ τον αμέσως επόμενο χρόνο (2009) ο δείκτης της οικονομίας υποχώρησε κατά 4,7% (Ρητινιώτης, 2011).

Ειδικότερα, η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 προκάλεσε στην Τουρκία εκροές κεφαλαίων, υποτίμηση του νομίσματός της, πτώση των τιμών των μετοχών και μείωση της ρευστότητας στον τραπεζικό τομέα. Οι ρυθμοί της ανάπτυξης, οι οποίοι ήδη εμφανίζονταν μειωμένοι κατά 6,8% το τελευταίο τρίμηνο του 2008, κατά το πρώτο τρίμηνο του 2009 υπέστησαν οξύτατη μείωση της τάξης του 14,3%. Παράλληλα, περιορίστηκαν οι

εξαγωγές αφού μειώθηκε η ευρωπαϊκή ζήτηση για τουρκικά προϊόντα, συνεπώς μειώθηκαν η βιομηχανική παραγωγή και οι εγχώριες επενδύσεις. Ιδιαίτερα οι τουρκικές αυτοκινητοβιομηχανίες και οι κλωστοϋφαντουργίες προχώρησαν σε δραστική μείωση χιλιάδων θέσεων εργασίας και αναγκάστηκαν να αναστείλουν την παραγωγή τους (Σχήμα 5). Η ανεργία χτύπησε ιδιαίτερα τους νέους 15 έως 24 ετών με ποσοστό που έφτασε το 25,7%. Λόγω της επιδείνωσης του διεθνούς περιβάλλοντος και του αβέβαιου κλίματος, σημειώθηκε και στο εσωτερικό της χώρας πτώση της ζήτησης. Τεράστιο ήταν το πλήγμα για τους τομείς του χονδρικού και λιανικού εμπορίου (πτώση 25,4%), των κατασκευών (18,9%) και της βιομηχανίας (πτώση 18,5%) (Παναγιώτου, 2011: 12-13).

Σχήμα 5: Παραγωγή, εισαγωγές και εξαγωγές στην αυτοκινητοβιομηχανία

Πηγή: Ergin, (2009: 81)

Ο περιορισμός των οικονομικών πόρων επηρέασε αρνητικά και τις εισροές κεφαλαίου από τις άμεσες ξένες επενδύσεις, οι οποίες μειώθηκαν το 2008 κατά 18%, ενώ η αρνητική αυτή πορεία εντάθηκε κατά τον επόμενο χρόνο (η μείωση έφτασε το εντυπωσιακό ποσοστό του 58%) (βλ. Πίνακα 3).

Ωστόσο, ήδη από το τελευταίο τρίμηνο του 2009, η οικονομία της Τουρκίας άρχισε να εμφανίζει ανοδική πορεία (Παναγιώτου, 2011: 12-13).

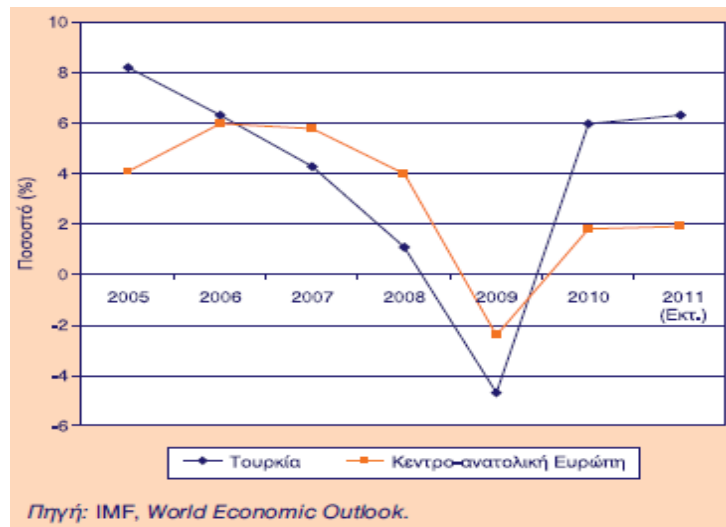
Πίνακας 3: Άμεσες ξένες επενδύσεις στην Τουρκία (σε δις δολάρια)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 (1 ^ο ΕΞΑΜΗΝΟ)
1.1	1.8	2.8	10.0	20.2	22.0	18.3	7.9	3.2

Πηγή: Παναγιώτου, (2011: 13)

Το 2010 η χώρα ανέκαμψε και πάλι: κατά το πρώτο τρίμηνο η οικονομία της αυξήθηκε κατά 8,2%, υπερβαίνοντας ακόμη και τις πιο αισιόδοξες προβλέψεις της τουρκικής κυβέρνησης που έκανε λόγο για αύξηση του ΑΕΠ κατά 7%. Αποτέλεσμα αυτού είναι η Τουρκία να αναγνωρίζεται πλέον διεθνώς ως την 3^η ταχύτερα αναπτυσσόμενη χώρα μετά την Κίνα και την Ινδία. Ανάλογη ήταν η ανάπτυξη της οικονομίας της και στη διάρκεια του 2011, αφού κατά το 1^ο τρίμηνο το ΑΕΠ της αυξήθηκε πάνω από 6% και κατά το 2^ο τρίμηνο κατά 8,8% (βλ. Σχήμα 6) (Konstantinidis, 2011).

Σχήμα 6: ΑΕΠ (2005-2011)

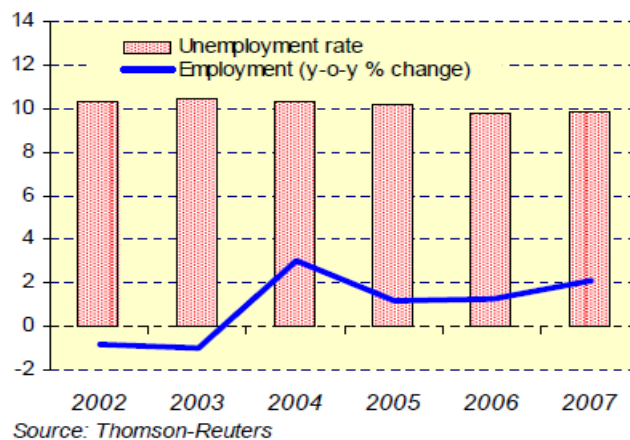

Πηγή: Παναγιώτου, (2011: 13)

2.2.5 Οι συνέπειες των προσπαθειών της Τουρκίας στο επίπεδο της κοινωνίας

Ο κοινωνικός αντίκτυπος των επιταγών του ΔΝΤ δεν ήταν το ίδιο ομαλός. Όπως επισημαίνει το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο σε εκθέσεις του για την Τουρκία, «η θεαματική ανάκαμψη της Τουρκικής οικονομίας πραγματοποιήθηκε στις πλάτες των μισθωτών, που ανέλαβαν δυσανάλογα μεγάλο μέρος του βάρους της σχετικής προσπάθειας» (Μασσαβέτας, 2010). Τα μέτρα οδήγησαν σε αύξηση της ανεργίας, η οποία από το 2002 μέχρι το 2008 κυμαινόταν γύρω στο 10% (ενδεικτικά αναφέρεται ότι η ανεργία το 2003 ήταν 10,5% ενώ το 2007 έπεσε οριακά στο 9,7%) (βλ. Σχήμα 7), ενώ σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ το 2009 ανέβηκε στο 14,3% (Παναγιώτου, 2011:13; Ρητινιώτης, 2011).

Σχήμα 7: Ανεργία (2002-2007)

Πηγή: Macovei, (2009:14)

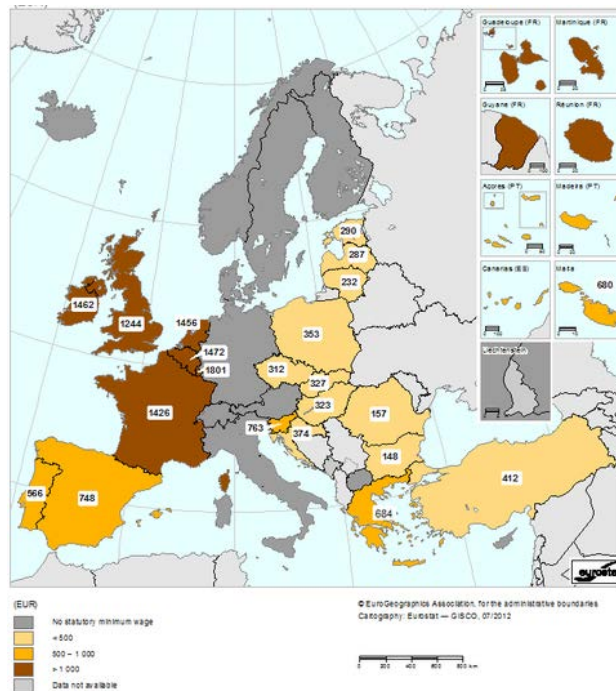
Το 2011, ο δείκτης της ανεργίας ανερχόταν στο 9,8% και ο πληθωρισμός στο 10,4%, ενώ το δημοσιονομικό της έλλειμμα ήταν μόλις 1,4% και το δημόσιο χρέος στο ποσοστό του 42,4% του ΑΕΠ (Υ.Ε., 2012). Οι μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων δεν έχουν ακόμη επανέλθει σε ικανοποιητικά επίπεδα από το πάγωμα του 2002 (Μασσαβέτας, 2010) ενώ ο μέσος μισθός του Τούρκου ανειδίκευτου εργάτη είναι περίπου 350 ευρώ το μήνα (Konstantinidis, 2011) (βλ. Πίνακα 4 και Σχήμα 8). Δεν φαντάζει λοιπόν παράδοξο το γεγονός ότι παρά τη γενική ευφορία λόγω της οικονομικής ανάτασης της χώρας, οι έντονες κοινωνικές ανισότητες έκαναν πάντοτε τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα να αντιμετωπίζουν τις μεταρρυθμίσεις με σκεπτικισμό (Ρητινιώτης, 2011).

Πίνακας 4: Κατώτατες μηνιαίες αποδοχές στην Τουρκία (σε ευρώ)

2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
174,87	176,06	238,77	266,15	333,46	301,77	354,34	309,94	338,33	384,89	362,84

Πηγή: Eurostat, (2012b)

Σχήμα 8: Κατώτατες αποδοχές στην ΕΕ, την Κροατία, την ΕΖΕΣ και τις υποψήφιες προς ένταξη χώρες, σε ευρώ (Ιούλιος 2012)

Πηγή: Eurostat, 2012α

2.3 Η Τουρκία μετά την κρίση (2008-2012)

2.2.6 Ο προσανατολισμός προς την ανάπτυξη

Το 2008, αφού είχε πλέον σταθεροποιηθεί η τουρκική οικονομία, η τουρκική κυβέρνηση διαφώνησε με τους εκπροσώπους του ΔΝΤ που πρότειναν τη λήψη νέων μέτρων και τον Μάιο της ίδιας χρονιάς διέκοψε πλήρως τις διαπραγματεύσεις με το Ταμείο. Τα μέτρα που εφάρμοσε ήταν τα ακριβώς αντίθετα από εκείνα που είχε προτείνει το Ταμείο: μείωσε τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης και τον Φόρο Προστιθέμενης Αξίας και παρείχε κίνητρα προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης. Το αποτέλεσμα δικαίωσε τις κυβερνητικές επιλογές: αυξήθηκε το ΑΕΠ και μειώθηκε ο

πληθωρισμός και το δημόσιο χρέος σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε να ικανοποιούνται πλήρως οι δείκτες που θέτει η Συνθήκη του Μάαστριχτ (Konstantinidis, 2011).

Μετά λοιπόν από τη δύσκολη δεκαετία 1998-2008, η Τουρκία εμφανίστηκε ενισχυμένη. Σήμερα αναγνωρίζεται ως μια ήπια (οικονομική) περιφερειακή (υπερ)δύναμη με δημοκρατικούς θεσμούς και προσανατολισμένη προς τη Δύση κατεύθυνση, η οποία θα μπορούσε ενδεχομένως να αποτελέσει αναπτυξιακό παράδειγμα για τις υπόλοιπες ισλαμικές χώρες (Konstantinidis, 2011; Ρητινιώτης, 2011). Παρά την παγκόσμια οικονομική κρίση η οποία επηρέασε την Τουρκία αρνητικά στη διάρκεια του έτους 2009, η σταθεροποιημένη οικονομία της, η οποία οφείλεται στο σταθερό χρηματοπιστωτικό-τραπεζικό της σύστημα, κατέδειξε τη δυναμική της. Η τουρκική οικονομία συνέχισε να σημειώνει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι, σύμφωνα με στοιχεία της Τουρκικής κυβέρνησης, κυμάνθηκαν στο 8,9% το 2010 και στο 8,5% το 2011. Θετικές είναι και οι εκτιμήσεις για το ρυθμό ανάπτυξης του 2012, ο οποίος σύμφωνα με την τουρκική κυβέρνηση ανέρχεται στο 4%, ενώ οι προβλέψεις του ΔΝΤ κάνουν λόγο για 2,3% και η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμά ανάπτυξη της τάξης του 2,9% (Υ.Ε., 2012). Οι εκτιμήσεις της τουρκικής πλευράς κάνουν λόγο για ανάπτυξη της τουρκικής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία με ρυθμό 5,3% ετησίως (Κατσαρέλη, 2012). Άλλωστε, το χρέος της Τουρκίας προς το ΔΝΤ, το οποίο ανερχόταν στα 23,5 δισεκατομμύρια δολάρια το 2002, έφτασε μόλις στα 1,7 δισεκατομμύρια δολάρια το 2012, ενώ, ο πρωθυπουργός Ερντογάν δηλώνει την εκτίμησή του ότι εντός των προσεχών μηνών -τον Απρίλιο του 2013- θα αποπληρώσει το σύνολο του εναπομείναντος ποσού (Κατσαρέλη, 2012).

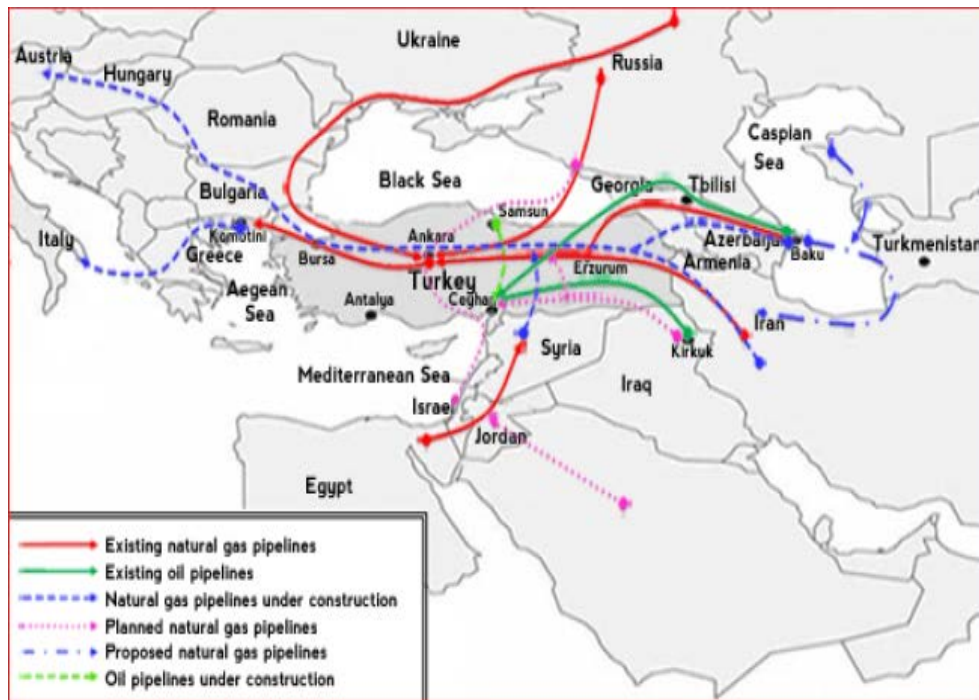
2.2.7 Η εξωτερική στροφή της Τουρκίας και ο αναβαθμισμένος γεωπολιτικός της ρόλος

Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης της χώρας είναι μεγαλύτεροι από το μέσο όρο των υπόλοιπων χωρών της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής (Ρητινιώτης, 2011). Η δυναμική της οικονομία επέτρεψε την εξωτερική στροφή της χώρας: Τουρκικές τράπεζες αναζητούν ευκαιρίες εξαγορών στο εξωτερικό, ενώ οι τουρκικές κατασκευαστικές επιχειρήσεις έχουν διεισδύσει στις αγορές της Ανατολικής Ευρώπης, του Καυκάσου, της Μέσης Ανατολικής, της Κεντρικής Ασίας και της Βόρειας Αφρικής (Μασσαβέτας, 2010). Τούρκοι επιχειρηματίες δεν διστάζουν να προχωρήσουν σε επενδύσεις σε χώρες όπως η Γκάνα, η Ρωσία το Σουδάν και το Τατζικιστάν. Οι εξαγωγικές επιχειρήσεις της χώρας είναι ανταγωνιστικές όχι μόνον λόγω του χαμηλού κόστους παραγωγής αλλά και λόγω της συνεχούς βελτίωσης της ποιότητας των προϊόντων τους (Γρηγοριάδης, 2011).

Η Τουρκία καταβάλλει συντονισμένες προσπάθειες για να αναπτύξει ακόμη περισσότερο την οικονομία της προβαίνοντας σε οικονομικές και επιχειρηματικές συνεργασίες, συμπράξεις και στρατηγικές συμμαχίες με τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία, την Αγγλία, τη Γερμανία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ολλανδία, τη Ρωσία, τα νέα κράτη της Υπερκαυκασίας και τα όμορα κράτη στη Μέση Ανατολή (κυρίως το Ισραήλ), μέσω της σύναψης διμερών στρατηγικών, πολιτικών και εμπορικών συμφωνιών (Κωνσταντινίδης 2010). Παράλληλα, η χώρα αναβαθμίζει τον γεωπολιτικό της ρόλο αφού από τη μια πλευρά φαίνεται να αναδεικνύεται σε διαμεσολαβητή των προστριβών στην ευρύτερη περιοχή της Υπερκαυκασίας, της Μέσης Ανατολής και στην Ευρώπη για τις ενεργειακές διόδους, ενώ από την άλλη πλευρά χρησιμοποιεί τα ενεργειακά θέματα ως διαπραγματευτικό όπλο προκειμένου να προωθήσει τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντά της

αλλά και την υποψηφιότητά της για είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση (βλ. Σχήμα 9) (Κωνσταντινίδης 2010).

Σχήμα 9: Ενεργειακές δίοδοι στην Τουρκία

Πηγή: Ergin, (2009:39)

2.2.8 Η Τουρκία σήμερα

Σήμερα, η Τουρκία βρίσκεται στη 16^η θέση ανάμεσα στις 20 μεγαλύτερες οικονομίες του κόσμου (Konstantinidis, 2011) ενώ για την οικονομία της προβλέπεται περαιτέρω ανάπτυξη σε μεσο-μακροπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα. Η επένδυση της χώρας στη βαριά βιομηχανία (αυτοκινητοβιομηχανία, αμυντικές βιομηχανίες), στις κατασκευές, στον τουρισμό, στις τράπεζες, αλλά και στους κλάδους των τροφίμων και της ένδυσης, θωρακίζουν την οικονομία της και αποτελούν ισχυρό διπλωματικό

όπλο για την υποστήριξη της υποψηφιότητάς της για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Φορείς όπως η Παγκόσμια Τράπεζα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, που άλλοτε αποτελούσαν τους δανειοδότες της, τη χαρακτηρίζουν πλέον ως αναδυόμενη αγορά. Διεθνείς χρηματοπιστωτικοί οίκοι (όπως η Morgan Stanley και η Standard & Poor's) αξιολογούν ως θετικές τις προοπτικές της χώρας για τα προσεχή έτη, ενώ η Goldman Sachs εκτιμά ότι μέχρι το 2050 η Τουρκία θα αποτελεί την 9^η μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου (Κωνσταντινίδης, 2010).

Ωστόσο, η ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν φαίνεται να βρίσκεται στον άμεσο χρονικό ορίζοντα. Παρά την έναρξη των συζητήσεων ανάμεσα στις δύο πλευρές το 2005 με θέμα την προσχώρηση της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή οικογένεια, ορισμένα ζητήματα εξακολουθούν να παραμένουν άλυτα και να παρεμποδίζουν την πορεία της. Ανάμεσα σε αυτά κυρίαρχη θέση κατέχουν το Κυπριακό ζήτημα (και δη με την Κύπρο να αποτελεί κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και οι σοβαρές αντιρρήσεις της Γαλλίας (η οποία θα πάψει να αποτελεί το δεύτερο μεγαλύτερο κράτος-μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην περίπτωση ένταξης της Τουρκίας) (Yesilada, *χχ*). Εξίσου σημαντικά ζητήματα αποτελούν επίσης οι Ελληνοτουρκικές αντιπαραθέσεις στο Αιγαίο (παρά τη σύσφιξη των σχέσεων των δύο πλευρών μετά το 1999) αλλά και το πολιτισμικό-θρησκευτικό επιχείρημα που εστιάζει στη Ισλάμ και τη μαντήλα (Τριανταφύλλου, *χχ*, Zielonka, *χχ*, Moravcsik, *χχ*, Μητσός, *χχ*, Bordat, *χχ*, Λυγερός, 2009: 14-15). Χαρακτηριστική είναι η έκθεση προόδου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την αποτίμηση της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση για το 2012, η οποία, πέραν των ανωτέρω μελανών σημείων που εντοπίζει, αναφέρεται και στην πρόοδο που έχει επιτύχει η χώρα σε τομείς όπως η δημόσια διοίκηση, το ποινικό δίκαιο και η ελευθερία της έκφρασης (Μαράκης, 2012, E.C., 2012a: 6-37, 70-79, E.C., 2012b: 1-2, 4-5, 9).

Κεφάλαιο 3^ο:

Η Ελληνική οικονομική κρίση: 2008-2012

3.1 Ιστορική αναδρομή: 2001-2007. Ο υπέρμετρος δανεισμός

3.1.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Η ελληνική οικονομική κρίση εκδηλώθηκε το 2008, όταν πλέον έφτανε στο τέλος της η αντίστοιχη τουρκική. Ήταν αποτέλεσμα της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, η οποία έχει ως αφετηρία το 2007. Πρόκειται για μια παγκόσμια κατάσταση οικονομικής ύφεσης στο χρηματοπιστωτικό και τραπεζικό τομέα, η οποία ξεκίνησε από τις ΗΠΑ και συγκεκριμένα από τον εισηγμένο στο χρηματιστήριο της Wall Street τραπεζικό κολοσσό Lehman Brothers που εισήλθε σε διαδικασία πτώχευσης. Προέκυψε από τα προβλήματα στην αγορά στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης και βαθμιαία προκάλεσε ένα «ντόμινο» αντιδράσεων οι οποίες έπληξαν όχι μόνο τον αμερικανικό, αλλά και τον ευρωπαϊκό τραπεζικό και κτηματομεσιτικό τομέα. Οικονομικοί αναλυτές κάνουν λόγο για τη μεγαλύτερη κρίση μετά από εκείνη του 1929, η οποία δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την Ευρωπαϊκή Ένωση (E.C., 2009: iii, Hodson & Quaglia, 2009: 939-944). Αποτέλεσμα της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2007 είναι η παγκόσμια οικονομική ύφεση, η οποία επηρεάζει ακόμη πολλά κράτη του κόσμου, εντός των οποίων συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα. Άλλωστε πρόκειται για μια κρίση η οποία έπληξε άλλοτε λιγότερο άλλοτε περισσότερο το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών, μη εξαιρώντας τις χώρες της Ευρωζώνης και το ενιαίο νόμισμα (βλ. Πίνακα 5 και Πίνακα 6).

Πίνακας 5: Κυβερνητικό έλλειμμα/πλεόνασμα στην Ευρωζώνη

ΧΩΡΕΣ	2007	2008	2009	2010	2011
Αυστρία	-0.9	-0.9	-4.1	-4.5	-2.5
Βέλγιο	-0.1	-1.0	-5.5	-3.8	-3.7
Γαλλία	-2.7	-3.3	-7.5	-7.1	-5.2
Γερμανία	0.2	-0.1	-3.1	-4.1	-0.8
Ελλάδα	-6.5	-9.8	-15.6	-10.7	-9.4
Εσθονία	2.4	-2.9	-2.0	0.2	1.1
Ιρλανδία	0.1	-7.4	-13.9	-30.9	-13.4
Ισπανία	1.9	-4.5	-11.2	-9.7	-9.4
Ιταλία	-1.6	-2.7	-5.4	-4.5	-3.9
Κύπρος	3.5	0.9	-6.1	-5.3	-6.3
Λουξεμβούργο	3.7	3.2	-0.8	-0.8	-0.3
Μάλτα	-2.3	-4.6	-3.9	-3.6	-2.7
Ολλανδία	0.2	0.5	-5.6	-5.1	-4.5
Πορτογαλία	-3.1	-3.6	-10.2	-9.8	-4.4
Σλοβακία	-1.8	-2.1	-8.0	-7.7	-4.9
Σλοβενία	0.0	-1.9	-6.0	-5.7	-6.4
Φινλανδία	5.3	4.4	-2.5	-2.5	-0.6
ΕΕ-16	-2.5	-1.4	-0.7	-2.1	-6.4
ΕΕ-17	-2.5	-1.3	-0.7	-2.1	-6.3

Πηγή: Eurostat, 2012c

Πίνακας 6: Δολάριο ΗΠΑ/Ευρώ (συναλλαγματική ισοτιμία)

2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.3705	1.4708	1.3948	1.3257	1.3920	1.3108 (Ιαν-Απρ) 1.2814 (Μάιος-Αύγ) 1.2502 (Σεπτ-Δεκ)

Πηγή: EKT, 2012a, EKT, 2012b

Πριν από την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης, οι χώρες της Ευρωζώνης είχαν συμφωνήσει στην τήρηση του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης με στόχο να μπορούν να περιορίζουν τα δημοσιονομικά τους ελλείμματα και να τηρούν τη δημοσιονομική πειθαρχία στο πλαίσιο της ONE. Το Σύμφωνο επιθυμούσε να διασφαλίσει τη συνέχιση της σύγκλισης και προέβλεπε κυρώσεις αν κάποιο κράτος-μέλος της ζώνης του ευρώ δεν συμμορφωνόταν με τα κριτήρια που προβλέπονταν για το ύψος των δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Το Σύμφωνο παρείχε μάλιστα εγγυήσεις για μια συνεχή και σταθερή διαχείριση των δημοσίων οικονομικών και προειδοποιούσε στην περίπτωση που το έλλειμμα κάποιου κράτους-μέλους υπερέβαινε το όριο το 3% προκειμένου τα κράτη-μέλη να μπορούν να αποφεύγουν τα μεγάλα δημοσιονομικά ελλείμματα και να λαμβάνουν μέτρα για την εξισορρόπησή τους. Επίσης, τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης δεσμεύονταν για ισοσκελισμένους προϋπολογισμούς των δημοσίων οικονομικών τους, ενώ η διατήρηση της δημοσιονομικής πειθαρχίας και η επιδίωξη των υγιών δημόσιων οικονομικών των κρατών-μελών θα μπορούσε να εξασφαλίσει τη μακροπρόθεσμη οικονομική σύγκλιση και ανάπτυξη (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 13).

Πράγματι, η Ελλάδα σημείωνε ικανοποιητικά ποσοστά αύξησης του ΑΕΠ την περίοδο 2000-2007, τα οποία μάλιστα ήταν διπλάσια σε σχέση με τις λοιπές χώρες της Ευρωζώνης (4,2% στην Ελλάδα κατά τα έτη 2000-2007, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στην Ευρωζώνη ήταν 2,1%). Ωστόσο, η οικονομική αυτή ανάπτυξη ανεκόπη το 2008 και ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ έπεσε στο 2% το 2008, ποσοστό το οποίο όμως ήταν πάλι υψηλότερο κατά 1,4% από το μέσο ρυθμό ανάπτυξης των κρατών-μελών της Ευρωζώνης (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 13). Τι συνέβη λοιπόν και η Ελλάδα βρέθηκε να αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της χρεοκοπίας από τις

αρχές του 2010; Μήπως η ανάπτυξη που σημείωνε η χώρα στηριζόταν στην αύξηση της ζήτησης λόγω της εύκολης πρόσβασης που είχαν επιχειρήσεις και νοικοκυριά σε πιστώσεις λόγω των χαμηλών επιτοκίων που προέκυψαν μετά την υιοθέτηση του ευρώ; Και μήπως αυτή η αυξημένη ζήτηση υπήρχε παράλληλα με το δημοσιονομικό έλλειμμα και με το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών; Μήπως τελικά τα ελλείμματα αυτά ήρθαν ως απόρροια της έλλειψης πολιτικής βούλησης για τήρηση της δημοσιονομικής πειθαρχίας; Ή επρόκειτο για ελλείμματα που προήλθαν από τη χαλαρή δημοσιονομική πολιτική σε σχέση με το εξωτερικό ισοζύγιο της οικονομίας παράλληλα με την πτώση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας η οποία κατά κύριο λόγο οφείλεται σε στρεβλώσεις της αγοράς (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 13-14); Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

3.1.2 Ο υπέρμετρος δανεισμός της περιόδου 2001-2007

Η πορεία της ελληνικής οικονομίας στη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 ήταν ανοδική. Δημιουργήθηκε πρωτογενές πλεόνασμα και περιορίστηκε το δημοσιονομικό έλλειμμα της χώρας περίπου στο 3% του ΑΕΠ το 1999. Έτσι, η Ελλάδα εντάχθηκε στην Ευρωζώνη το 2001. Την αμέσως επόμενη χρονική περίοδο, και συγκεκριμένα ήδη από το 2002, η οικονομική πολιτική άλλαξε κατεύθυνση. Οι αυξημένες παροχές και κρατικές παρεμβάσεις μείωσαν τελικά τα οικονομικά μεγέθη και την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την αδυναμία της χώρας να προσαρμόσει κατάλληλα τη συναλλαγματική ισοτιμία είχε επίπτωση στη δημοσιονομική πολιτική. Η Ελλάδα, προκειμένου να αυξήσει βραχυπρόθεσμα την ανταγωνιστικότητά της, άσκησε έντονα επεκτατική δημοσιονομική πολιτική εκμεταλλευόμενη τη δυνατότητα που της παρείχε το ενιαίο νόμισμα για μεγαλύτερο δανεισμό με μικρότερο κόστος. Σε αυτό συνεπικουρούσε και η αναθεώρηση του ΑΕΠ

προς τα άνω σε ποσοστό 9,6% (με συμφωνία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) αρχής γενομένης από το 2000. Ωστόσο, ο υπέρμετρος δανεισμός αύξησε τελικά το δημοσιονομικό της έλλειμμα (βλ. Πίνακα 7) (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 15).

Πίνακας 7: Ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης και δημοσιονομική πορεία της Ελλάδας

	ΡΥΘΜΟΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΑΕΠ ΣΕ ΣΤΑΘΕΡΕΣ ΤΙΜΕΣ		ΧΡΕΟΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ			Πρωτογενές αποτέλεσμα (έλλειμμα ή πλεόνασμα) ως % του ΑΕΠ	Έλλειμμα γενικής κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ	Έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ως % του ΑΕΠ
	Ελλάδα σε %	Ζώνη ευρώ σε %	Ως % του ΑΕΠ	Σε δις ευρώ	Διαφορά έναντι προηγ. έτους σε δις ευρώ			
2000	4,5	4,0	103,4	141,0	22,4	3,6	-3,7	-8,2
2001	4,2	1,9	103,7	151,9	10,9	2,0	-4,5	-7,1
2002	3,4	0,9	101,7	159,2	7,3	0,7	-4,8	-7,8
2003	5,9	0,8	97,4	168,0	8,8	-0,7	-5,6	-9,8
2004	4,6	1,9	98,6	183,2	15,2	-2,6	-7,5	-9,3
2005	2,2	1,7	100,0	195,4	12,2	-0,7	-5,2	-11,0
2006	4,5	3,0	97,8	205,7	10,3	0,6	-3,6	-12,8
2007	4,5	2,8	95,7	216,7	11,0	-0,9	-5,1	-14,7
2008	2,0	0,6	99,2	237,3	20,6	-3,1	-7,7	-13,8
2009	-2,0	-5,1	115,1	273,4	36,1	-8,5	-13,6	-13,1
2010	-3,0	0,9	124,9	296,7	23,3	-4,0	-0,3	-10,3
2011	-0,5	1,5	133,9	321,8	25,1	-4,1	-9,9	-8,6

Πηγές: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, OECD, Γενικό Λογιστήριο του Κράτους (Υπουργείο Οικονομικών).

Πηγή: Ζωγραφάκης & Σπαθής, (2010: 16)

Μελετώντας προσεκτικότερα τον ανωτέρω Πίνακα παρατηρούμε ότι παρά την απώλεια της ανταγωνιστικότητας, οι πολιτικές που ακολουθούσε

η Ελλάδα, συνδυαζόμενες με το γενικότερο καλό οικονομικό περιβάλλον, συντέλεσαν στους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, οι οποίοι διακόπηκαν το 2008, όταν δηλαδή ξέσπασε η διεθνής οικονομική κρίση. Παράλληλα όμως και το δημόσιο χρέος ακολουθούσε ανοδική πορεία. Η μεγάλη αύξηση του χρέους που σημειώθηκε από το έτος 2008 οφείλεται τόσο στην οικονομική κρίση (δηλαδή στα κεφάλαια στήριξης τραπεζών, στα επιδόματα ανεργίας, κλπ) όσο και στις αυξημένες δαπάνες της προεκλογικής περιόδου μέχρι τον Οκτώβριο του 2009 (δηλαδή νέες προσλήψεις στο δημόσιο τομέα, κλπ). Στη δραματική αύξηση του χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ μετά το 2009 συντέλεσαν και οι αρνητικοί ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ κατά τα έτη 2010 και 2011 (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 16).

Η Ελλάδα δεν θα μπορούσε εις αεί να στηρίζεται στη χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων της και του τεράστιου χρέους της από τις διεθνείς αγορές κεφαλαίων. Η ελληνική οικονομία όφειλε να αλλάξει κατεύθυνση, και αρωγός της σε αυτό θα ήταν όχι κάποια νομισματική πολιτική (άλλωστε ήδη από το 2001 είχε εγκαταλείψει το εθνικό της νόμισμα, τη δραχμή), αλλά μια ορθότερη δημοσιονομική πολιτική η οποία θα συνοδευόταν από τα απαραίτητα διαρθρωτικά μέτρα (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 14). Όπως άλλωστε παρατηρεί, μεταξύ άλλων, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε έκθεσή της σχετικά με το πρώτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα (α) η ανάπτυξη της Ελλάδας από το έτος 2000 και εφεξής στηριζόταν σε μη διατηρήσιμους παράγοντες (υψηλές αυξήσεις των πραγματικών μισθών, ταχεία πιστωτική μεγέθυνση που προωθείτο από τα χαμηλά πραγματικά επιτόκια και χαλαρή δημοσιονομική πολιτική), (β) η μεγάλη άνοδος της εγχώριας ζήτησης και η μειωμένη εξωτερική ανταγωνιστικότητα επέφεραν την ταχεία επιδείνωση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών, ενώ η πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία της Ελλάδας εμφανιζόταν υπερτιμημένη, (γ) οι δημοσιονομικές ανισορροπίες παρέμεναν σταθερά υψηλές, το ονομαστικό

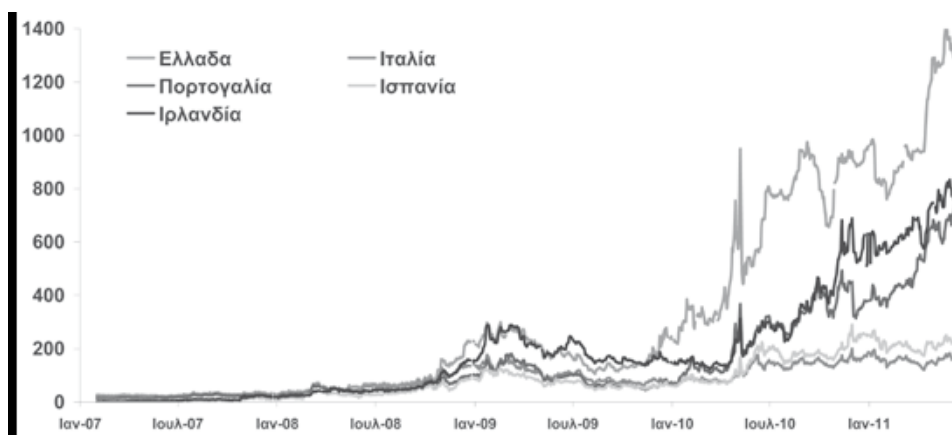
ισοζύγιο παρέμενε σταθερό σε ποσοστό άνω του 3% του ΑΕΠ, οι δημοσιονομικοί στόχοι δεν επιτυγχάνονταν λόγω της υπέρβασης των δαπανών, της φοροδιαφυγής και των υπεραισιόδοξων προβλέψεων για τα φορολογικά έσοδα, ενώ παράλληλα διογκώθηκε το μέγεθος του δημόσιου τομέα, και επιπρόσθετα (δ) οι συνεχιζόμενες δημοσιονομικές και εξωτερικές ανισορροπίες επέφεραν την αύξηση του δημόσιου και του εξωτερικού χρέους (ΕΕ, 2010: 4-7). Ας μελετήσουμε όμως διεξοδικότερα το πώς τελικά η Ελλάδα αναγκάστηκε να προστρέξει προς εύρεση οικονομικής βοήθειας.

3.2 Η Ελληνική οικονομική κρίση και η στήριξη της Τρόικας

3.2.1 Πρώτη Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης

Η μεγάλη αύξηση του χρέους και των ελλειμμάτων της Ελλάδας κατά τη διετία 2008-2009, συνυφασμένη με την παγκόσμια οικονομική κρίση, προκάλεσε προβλήματα στη χρηματοδότηση των ελλειμμάτων της. Η διόγκωση των ελλειμμάτων αυτών οφείλεται αφενός στην ελληνική κυβέρνηση που αναδείχθηκε από τις εκλογές του Οκτωβρίου του 2009, η οποία καθυστέρησε να συνειδητοποιήσει το μέγεθος του προβλήματος και να προχωρήσει στη λήψη μέτρων, και αφετέρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία -κυρίως εξαιτίας των αντιρρήσεων της Γερμανίας- καθυστέρησε να προχωρήσει στη διαμόρφωση ενός πακέτου διάσωσης της ελληνικής οικονομίας. Έτσι, από τον Ιανουάριο του 2010 τα επιτόκια των ελληνικών ομολόγων άρχισαν να ανεβαίνουν σε πολύ υψηλά επίπεδα (βλ. Σχήμα 10) και δημιουργήθηκε κρίση χρέους, η οποία ουσιαστικά απέκλεισε την Ελλάδα από τις παγκόσμιες χρηματαγορές (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 21).

Σχήμα 10: Spreads 10ετών ομολόγων χωρών έναντι του γερμανικού

Πηγή: INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2011: 91

Παρά τα επώδυνα μέτρα που η ελληνική κυβέρνηση έλαβε τον Ιανουάριο του 2010 (π.χ. πάγωμα μισθών στο δημόσιο τομέα και περικοπές υπερωριών, κλπ.) και τον Μάρτιο του ιδίου έτους (π.χ. μείωση κατά 30% στα δώρα Χριστουγέννων, Πάσχα και αδείας, μείωση 12% σε όλα τα επιδόματα του δημοσίου, αύξηση 15% στο φόρο της βενζίνης, κλπ), ο κίνδυνος χρεοκοπίας της Ελλάδας και της στάσης πληρωμών του ελληνικού δημοσίου ήταν άμεσος. Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η ανάγκη για βοήθεια κατέστη επιτακτική. Έτσι, η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε στην παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία συνεργάστηκε με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στη διαμόρφωση ενός *ad hoc* μηχανισμού στήριξης, ο οποίος χρηματοδότησε την ελληνική οικονομία με 110 δισεκατομμύρια ευρώ. Συγκεκριμένα, τον Μάιο του 2010, η επονομαζόμενη «τρίκα» ανέλαβε να στηρίξει την ελληνική οικονομία ως εξής: το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο διέθεσε 30 δισεκατομμύρια ευρώ, ενώ από την πλευρά της η Ευρωζώνη (δηλαδή η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή) θα διέθετε 80 δισεκατομμύρια ευρώ, ποσό όμως το

οποίο μειώθηκε τελικά κατά 2,7 δισεκατομμύρια ευρώ λόγω της απόφασης της Σλοβακίας να απέχει από τη συμφωνία ενώ αποχώρησαν επίσης από τη συμφωνία η Ιρλανδία και η Πορτογαλία οι οποίες προσέτρεξαν σε οικονομική βοήθεια (Ζωγραφάκης & Σπαθής, 2010: 22, EurActiv, 2010: -, E.C., 2012d: -, IMF, 2010: 1-79). Στόχος ήταν η μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του χρέους σε επίπεδο που να μπορεί να χαρακτηριστεί βιώσιμο, η εφαρμογή διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων προκειμένου η οικονομία να γίνει περισσότερο αποδοτική και ανταγωνιστική, ενώ η ανάκαμψη των δημοσιονομικών της Ελλάδας θα ευνοούσε την επάνοδο στο δανεισμό από τις χρηματοοικονομικές αγορές με βιώσιμα επιτόκια (Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, 2012: 3).

Τον Μάιο του 2010 η αίτηση της ελληνικής πλευράς για στήριξη συνοδεύτηκε από το Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής, το Τεχνικό Μνημόνιο Συνεννόησης και το Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής. Λίγες ημέρες αργότερα εγκρίθηκε η Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης με την Ευρωζώνη και ο Διακανονισμός Χρηματοδότησης Αμέσου Ετοιμότητας με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Οι συμφωνίες αυτές αποτελούν το γνωστό μας «Μνημόνιο». Είχε προηγηθεί μόλις μία ημέρα πριν ανακοίνωση ενός νέου τρίτου πακέτου σκληρών οικονομικών μέτρων (π.χ. περαιτέρω περικοπή των επιδομάτων των δημοσίων υπαλλήλων κατά 8%, αύξηση 10% στον ειδικό φόρο κατανάλωσης σε καύσιμα, τσιγάρα και ποτά, αύξηση στις αντικειμενικές τιμές των ακινήτων, μείωση του κατώτατου μισθού και αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης των γυναικών στο δημόσιο τομέα, κλπ), το οποίο εναρμονιζόταν με τους όρους που η τρόικα είχε θέσει στην Ελλάδα προκειμένου να τη βοηθήσει, δηλαδή απαιτούσε από τη χώρα να λάβει μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής και εξυγίανσης. Μάλιστα, για το σκοπό αυτό, εκπρόσωποι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου σχημάτισαν

ομάδα, η οποία κάθε 3 μήνες προβαίνει στην αξιολόγηση της προόδου του προγράμματος εφαρμογής των όρων του Μνημονίου και αποφασίζει περί της εκταμίευσης ή μη της επόμενης δόσης του δανείου (E.C., 2012d: -, ΕΕ, 2010: 12-13, 19-21, Ν. 3845/2010).

Ωστόσο, όπως σύντομα αποδείχτηκε, τα σκληρά μέτρα που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση δεν μπόρεσαν να ανατρέψουν τη δημοσιονομική ανισορροπία. Η ανεργία εκτινάχτηκε, ο πληθωρισμός αυξήθηκε, ενώ παράλληλα πολλές μικρές επιχειρήσεις έκλεισαν. Ένα χρόνο αργότερα (τον Ιούνιο του 2011) η ελληνική κυβέρνηση ψήφισε το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα 2012-2015, το οποίο εστίαζε σε νέα μέτρα λιτότητας και περικοπές (αλλαγή φορολογικής κλίμακας με επιβάρυνση σε όσους δηλώνουν εισόδημα άνω των 8000 ευρώ, έκτακτη εισφορά για όσους έχουν εισόδημα άνω των 12000 ευρώ, επιβολή ειδικής εισφοράς αλληλεγγύης ύψους 2% για την καταπολέμηση της ανεργίας, κλπ) και σε αλλαγές στα εργασιακά (θέσπιση μέτρων εργασιακής εφεδρείας για οργανισμούς που καταργούνται, κλπ), εναρμονιζόμενο με τις υποδείξεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Επίσης, ήρθε στο προσκήνιο και το θέμα της αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας και της αναδιάρθρωσης του ελληνικού χρέους προκειμένου αυτό μακροπρόθεσμα να μειωθεί σε επίπεδα που θα μπορούν να χαρακτηριστούν βιώσιμα (δηλαδή μέχρι 120% του ΑΕΠ) (E.C., 2011: 5-7, Ν. 3985/2011, ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2011: 184-187).

Τον Αύγουστο του 2011 η ελληνική οικονομία είχε αποκλίσει για μία ακόμη φορά από τους στόχους της, παρουσιάζοντας έλλειψη εσόδων και αύξηση δαπανών. Η ελληνική κυβέρνηση, υπό την απειλή της τρόικας για μη καταβολή της επόμενης δόσης του πακέτου διάσωσης, έλαβε νέα έκτακτα μέτρα τα οποία ανακοινώθηκαν τον επόμενο μήνα (Σεπτέμβριος του 2011). Στα μέτρα αυτά περιλαμβάνεται η διεύρυνση του μέτρου της εργασιακής εφεδρείας και σε οργανισμούς του δημοσίου που δεν

καταργούνται, νέος έκτακτος φόρος στις κατοικίες μέσω του λογαριασμού της ΔΕΗ, περικοπή συντάξεων και του εφάπαξ, νέες περικοπές μισθών στο δημόσιο τομέα και εφαρμογή ενιαίου μισθολογίου, μείωση του αφορολόγητου ορίου από τις 8000 ευρώ στις 5000 ευρώ, κλπ.

3.2.2 Δεύτερη Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης

Τον Οκτώβριο του 2011 συγκλήθηκε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στοχεύοντας στην κατάρτιση ενός σχεδίου αντιμετώπισης της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη. Αποφασίστηκε «κούρεμα» του ελληνικού χρέους κατά 50% και χορήγηση πρόσθετου πακέτου βοήθειας ύψους 130 δισεκατομμυρίων ευρώ για τα έτη 2012-2012 με στόχο το ΑΕΠ της Ελλάδας να πέσει σε ποσοστό κάτω του 117% το 2020. Η συμφωνία θα συνοδευόταν από πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής η διάρκεια του οποίου θα ήταν μέχρι το έτος 2021, ενώ προβλεπόταν και η δημιουργία μηχανισμού μόνιμης εποπτείας της Ελλάδας ώστε να παρακολουθείται συνεχώς η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων (E.C., 2012: -, Euro Summit, 2011: 1-2). Άλλωστε, παρά τα απαισιόδοξα σενάρια που εκφράζονται κατά καιρούς περί ενδεχόμενης εξόδου της Ελλάδας από το ευρώ λόγω των επαναλαμβανόμενων κρίσεων³ και της συνεχιζόμενης ύφεσης (βλ. τη σχετική μελέτη των Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, 2012), η λύση αυτή δεν θα ήταν προς το συμφέρον της Ευρωζώνης που θα βρισκόταν αντιμέτωπη με μια χαοτική χρεοκοπία και τις συνέπειές της.

Στις 31 Οκτωβρίου 2011, ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Γεώργιος Παπανδρέου, ανακοίνωσε την πρόθεσή του για διεξαγωγή δημοψηφίσματος με θέμα τη νέα δανειακή σύμβαση, ωστόσο σύντομα αναθεώρησε την απόφασή του λόγω των έντονων αντιδράσεων από το εσωτερικό του

³ Όπως σημειώνουν οι Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, 2012, σ. 6, «κάθε φορά που η Ελλάδα υπολείπεται από τους στόχους του προγράμματος, προκαλεί μια νέα κρίση, καταρρακώνοντας την εμπιστοσύνη επενδυτών και καταναλωτών, και κάνοντας ακόμη πιο δύσκολο να καλυφθούν οι επόμενοι στόχοι που τελικά συμφωνούνται».

κόμματός του, από τα κόμματα της αντιπολίτευσης αλλά και από τους αρχηγούς των κρατών της Ευρωζώνης (Μέρκελ και Σαρκοζί), οι οποίοι του ανακοίνωσαν ότι η εκταμίευση της επόμενης δόσης θα πάγωνε μέχρι τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος. Λίγες ημέρες αργότερα (στις 6 Νοεμβρίου του 2011), ο πρωθυπουργός είχε συνάντηση με τον πρόεδρο της αξιωματικής αντιπολίτευσης Αντώνη Σαμαρά ενώπιον του Προέδρου της Δημοκρατίας με θέμα το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας. Ακολούθησαν διαβουλεύσεις ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ, τη Νέα Δημοκρατία και το ΛΑΟΣ σχετικά με το πρόσωπο που θα τεθεί στην ηγεσία του νέου κυβερνητικού σχήματος οι οποίες (στις 10 Δεκεμβρίου 2011) κατέληξαν στην επιλογή του πρώην Αντιπροέδρου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, Λουκά Παπαδήμου. Η νέα κυβέρνηση ορκίστηκε την επόμενη κιόλας ημέρα. Οι εξελίξεις αυτές στην πολιτική σκηνή άφησαν ανεπηρέαστη την πραγματική οικονομία η οποία συνέχιζε να επιδεινώνεται και η ανεργία συνέχιζε να αυξάνεται με ραγδαίους ρυθμούς. Σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, το μέσο ετήσιο ποσοστό της ανεργίας από 9,5% που ήταν το έτος 2009 εκτινάχθηκε στο εντυπωσιακό 17,7% το έτος 2011 (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012d: 6) (βλ. Πίνακα 8).

Πίνακας 8: Μέσο ετήσιο ποσοστό ανεργίας

2007	2008	2009	2010	2011
8,3	7,7	9,5	12,5	17,7

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, 2012d: 6

Το νέο Μνημόνιο, το οποίο ψηφίστηκε τον Φεβρουάριο του 2012 από την κυβέρνηση Παπαδήμου, συνοδεύτηκε από νέα σκληρά μέτρα με στόχο την αύξηση των εσόδων, ανάμεσα στα οποία ήταν η μείωση του κατώτατου βασικού μισθού κατά 22% ενώ στους νέους μέχρι 25 ετών η

μείωση ήταν 32%, η κατάργηση 150.000 θέσεων εργασίας από το δημόσιο τομέα μέχρι το 2015, υπογραφή ατομικών ή επιχειρησιακών συμβάσεων εργασίας αντί των συλλογικών, νέες περικοπές στις συντάξεις και στα επιδόματα, αύξηση αντικειμενικών αξιών και ενοποίηση φόρων στα ακίνητα, κλπ. (Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, 2012: 2, 8-9, E.C., 2012e: 36-38, N. 4046/2012).

Ωστόσο, όπως ορθά σημειώνουν οι Βάισμπροτ & Μοντετσίνο και το Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, η συνεχής συρρίκνωση της οικονομίας καθιστά όλο και πιο δύσκολη την επίτευξη του στόχου των εσόδων της κυβέρνησης, ενώ παράλληλα οι περικοπές των δαπανών αυξάνουν τον κίνδυνο καθήλωσης της οικονομίας σε παρατεταμένη ύφεση. Τα ανωτέρω μέτρα, εναρμονιζόμενα με τη θεωρία της «εσωτερικής υποτίμησης» ή του «ανταγωνιστικού αποπληθωρισμού», στοχεύουν στην ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας της χώρας και την ανάκαμψη της οικονομίας μέσω της αύξησης των εξαγωγών. Εντούτοις σήμερα, μετά από 4 συναπτά έτη ύφεσης και ιδιαίτερα υψηλών δεικτών της ανεργίας, τα ανωτέρω μέτρα αποδεικνύονται αναποτελεσματικά, αφού η πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία της Ελλάδας δεν έχει πέσει σε χαμηλότερα επίπεδα του 2006, δηλαδή η εσωτερική υποτίμηση δεν έχει ακόμη επιτευχθεί. Αντίθετα, τα μέτρα αυτά συμβάλουν τελικά στη μείωση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων, στην εισοδηματική ανισότητα και τη φτώχεια. Όσον αφορά τις ιδιωτικοποιήσεις, οι οποίες στοχεύουν σε έσοδα που θα κυμαίνονται περίπου στο 15% του ΑΕΠ κατά τη διετία 2013-2014 και 22% του ΑΕΠ μέχρι το έτος 2017, αυτές δείχνουν να προχωρούν με εξαιρετικά αργό ρυθμό σημειώνοντας τη διετία 2010-2011 εξαιρετικά μειωμένα έσοδα (Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, 2012: 1-2, 6, 8, 10, ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2010: 18, 52-53). Σύμφωνα όμως με έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το δεύτερο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα, ο στόχος από τις ιδιωτικοποιήσεις είναι να συγκεντρωθούν

τουλάχιστον 5,2 δισεκατομμύρια ευρώ μέχρι τα τέλη του 2012, 9,2 δισεκατομμύρια ευρώ μέχρι τα τέλη του 2013, 14 δισεκατομμύρια ευρώ μέχρι τα τέλη του 2014 και 19 δισεκατομμύρια ευρώ μέχρι τα τέλη του 2015 (E.C., 2012e: 31). Σύμφωνα δε με τους Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, αν εντός της διετίας 2013-2014 δεν ολοκληρωθεί έστω και το ένα τρίτο των ιδιωτικοποιήσεων προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι του προγράμματος σχετικά με τον δείκτη χρέους προς το ΑΕΠ, αυτό θα σημαίνει ότι η ελληνική κυβέρνηση θα υποχρεωθεί να αναζητήσει έσοδα ίσα με το 5% του ΑΕΠ ή να προβεί σε ανάλογες περαιτέρω περικοπές δαπανών (Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, 2012: 6).

3.2.3 Η σημερινή ελληνική πραγματικότητα

Οι εκλογές της 6^{ης} Μαΐου 2012, καίτοι δεν ανέδειξαν κυβέρνηση, αποτύπωσαν την κοινωνική δυσαρέσκεια της σύγχρονης Ελλάδας. Τα ποσοστά των κομμάτων της συγκυβέρνησης μειώθηκαν σημαντικά ενώ αντίστοιχη ήταν η αύξηση των ποσοστών των κομμάτων που ήταν αντίθετα στην κυβερνητική πολιτική. Οι εκλογές της 17^{ης} Ιουνίου 2012 ανέδειξαν ως πρώτο κόμμα τη Νέα Δημοκρατία, η οποία όμως στερείτο αυτοδυναμίας. Τελικά σχηματίστηκε κυβέρνηση συνεργασίας με τη συμμετοχή του ΠΑΣΟΚ και της ΔΗΜΑΡ ενώ πρωθυπουργός ορίστηκε ο Αντώνης Σαμαράς.

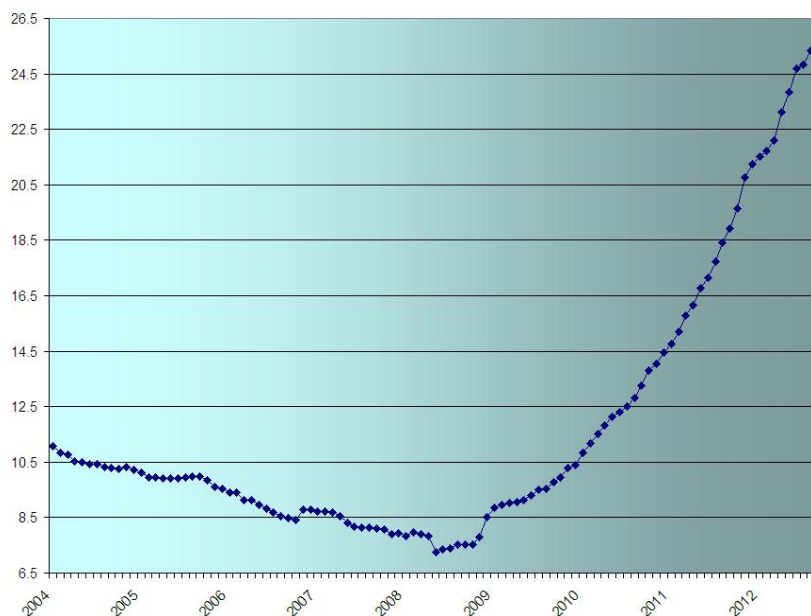
Η αισιοδοξία των Ελλήνων πολιτών για ένα καλύτερο αύριο γρήγορα εγκαταλείφθηκε. Ήδη από τους πρώτους μήνες διακυβέρνησης της νέας ελληνικής κυβέρνησης φάνηκε ξεκάθαρα ότι ο στόχος του λόγου του χρέους προς το ΑΕΠ στο 120% μέχρι το έτος 2020 ήταν υπερβολικά αισιόδοξος και δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί, λόγω της παρατεταμένης οικονομικής ύφεσης και των μειωμένων εσόδων του κράτους. Έτσι, η κυβέρνηση προχώρησε τον Νοέμβριο του 2012 στην ψήφιση του μεσοπρόθεσμου πλαισίου δημοσιονομικής στρατηγικής 2013-2016, το

οποίο προέβλεπε νέα μέτρα ύψους 18,9 δισεκατομμυρίων ευρώ, τα 9,4 δισεκατομμύρια εκ των οποίων αφορούν το έτος 2013. Τα νέα αυτά μέτρα προβλέπουν, μεταξύ άλλων, την αύξηση των ορίων συνταξιοδότησης από 1/1/2013 κατά 2 έτη, μείωση στις συντάξεις άνω των 1000 ευρώ από 5% έως 15%, μείωση έως 83% του εφάπαξ, κατάργηση των δώρων Χριστουγέννων και Πάσχα και του επιδόματος αδείας για τους δημοσίους υπαλλήλους και τους συνταξιούχους, κατάργηση της καθολικότητας της Εθνικής Γενικής Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας, περικοπές στα ειδικά μισθολόγια, ένταξη των εργαζομένων στις ΔΕΚΟ στο ενιαίο μισθολόγιο, εφαρμογή διαθεσιμότητας ενός έτους με μειωμένο μισθό στους μονίμους υπαλλήλους του δημοσίου οι θέσεις των οποίων καταργούνται, κλπ. (Ν. 4093/2012). Ακολούθησε (στις 4 Δεκεμβρίου 2012) συμφωνία με την Τρόικα για επιμήκυνση του προβλεπόμενου χρόνου για τη διόρθωση του υπερβολικού ελλείμματος του προϋπολογισμού κατά δύο έτη, από το 2014 στο 2016 (Council of the EU, 2012: 1).

Τα σκληρά μέτρα λιτότητας που έλαβε η κυβέρνηση προκειμένου να εξοικονομήσει πόρους αλλά και για να αυξήσει την αξιοπιστία και την ανταγωνιστικότητα της χώρας, αφού λόγω του ενιαίου νομίματος δεν μπορούσε να προχωρήσει σε υποτίμηση του εθνικού νομίματος, είχαν ιδιαίτερα σοβαρό κοινωνικό αντίκτυπο. Η ανεργία, ιδιαίτερα κατά τα τελευταία δύο χρόνια, συνεχίζει την ξέφρενη ανοδική της πορεία (βλ. Σχήμα 11) με αποτέλεσμα ο αριθμός των ανέργων να αυξάνεται συνεχώς (βλ. Σχήμα 12) και ο αριθμός των απασχολούμενων να είναι αντιστρόφως ανάλογος (βλ. Σχήμα 13). Ενδεικτικά αναφέρεται ότι κατά το β' τρίμηνο του 2009 οι άνεργοι αποτελούσαν το 8,9% του συνόλου του εργατικού δυναμικού, το αντίστοιχο τρίμηνο του 2010 το ποσοστό αυτό ανέβηκε στο 11,8%, το αντίστοιχο του 2011 έφτασε στο 16,3%, ενώ ο αριθμός των ανέργων στο β' τρίμηνο του 2012 άγγιξε το 23,6% (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012d: 5, ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012e: -). Ανησυχητικά είναι επίσης και τα υψηλά ποσοστά όχι

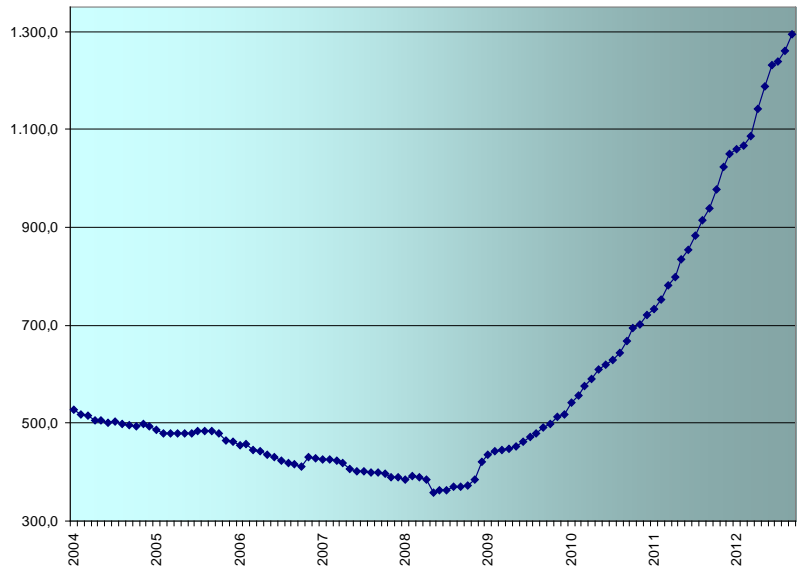
μόνον των νέων ανέργων αλλά και των μακροχρόνια ανέργων, γεγονός που αποδεικνύει ότι όχι μόνον ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι χάνουν τις δουλειές τους αλλά και ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν μπορούν να βρουν μια άλλη απασχόληση (βλ. Πίνακα 9 και Πίνακα 10). Αξίζει δε να σημειωθεί ότι σύμφωνα με τις προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (5^η αναθεώρηση, Δεκέμβριος 2011) ο δείκτης της ανεργίας θα συνεχίσει να διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και προβλέπεται το 2016 να κυμαίνεται σε ποσοστό της τάξεως του 17% (Σχήμα 14). Όμως η οικονομική κρίση είχε και ανθρώπινο κόστος. Η μείωση της απασχόλησης σε συνδυασμό με την έλλειψη πόρων αύξησε σε σημαντικό ποσοστό τις αυτοκτονίες αλλά και τη βίαιη εγκληματικότητα (Βάιςμπροτ & Μοντετσίνο, 2012: 1).

Σχήμα 11: Ανεργία (ποσοστά ανά μήνα)

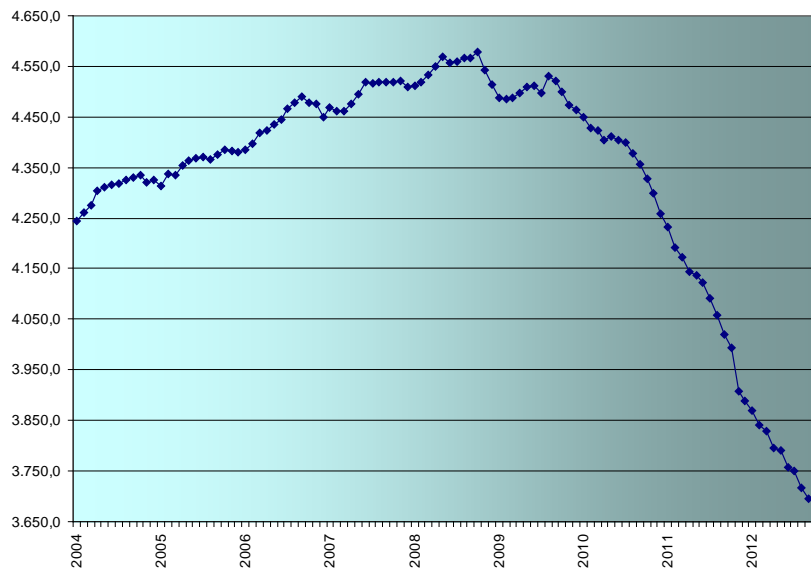
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012α

Σχήμα 12: Άνεργοι (ανά μήνα)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012b

Σχήμα 13: Απασχολούμενοι (ανά μήνα)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012c

Πίνακας 9: Νέοι άνεργοι (ποσοστά ανά τρίμηνο)

α' τρίμηνο 2008	33,4
β' τρίμηνο 2008	36,5
α' τρίμηνο 2009	29,2
β' τρίμηνο 2009	29,3
α' τρίμηνο 2010	23,6
β' τρίμηνο 2010	23,8
α' τρίμηνο 2011	22,8
β' τρίμηνο 2011	24,6
α' τρίμηνο 2012	23,8
β' τρίμηνο 2012	23,3

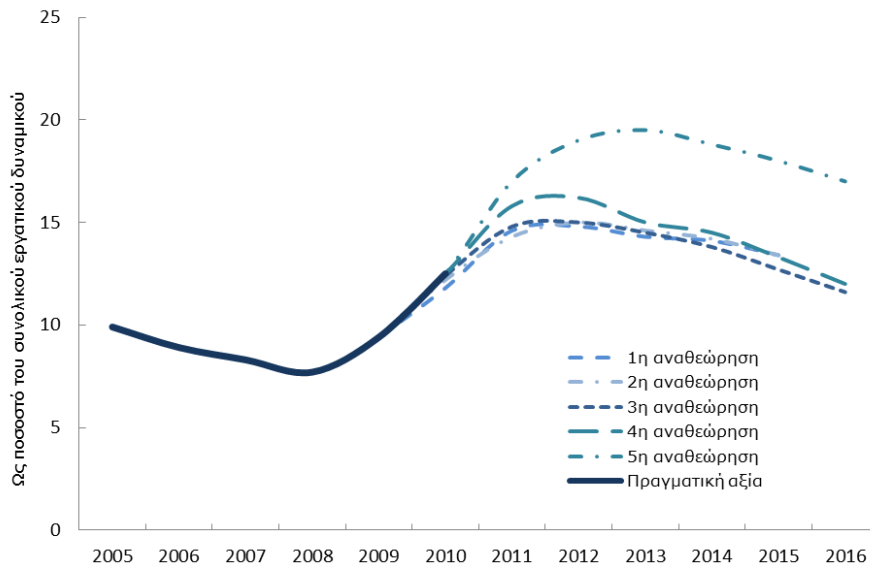
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012f

Πίνακας 10: Μακροχρόνια άνεργοι (ποσοστά ανά τρίμηνο)

α' τρίμηνο 2008	47,6
β' τρίμηνο 2008	51,5
α' τρίμηνο 2009	41,3
β' τρίμηνο 2009	43,0
α' τρίμηνο 2010	44,6
β' τρίμηνο 2010	47,7
α' τρίμηνο 2011	46,6
β' τρίμηνο 2011	50,9
α' τρίμηνο 2012	56,5
β' τρίμηνο 2012	59,0

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012f

Σχήμα 14: ΔΝΤ-Προβλέψεις ποσοστού ανεργίας

Πηγή: Βάιςμπροτ & Μοντετσίνο, 2012: 5

Η κατάσταση φαίνεται να είναι ακόμη πιο δύσκολη για τους νέους κάτω των 25 ετών, οι οποίοι λόγω της έλλειψης εμπειρίας δεν μπορούν εύκολα να ενταχθούν στην αγορά εργασίας όταν τελειώνουν τις σπουδές τους. Τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, σύμφωνα με τα οποία η ανεργία στους νέους 15 έως 24 ετών έφτασε το 43,1% το 2011 και ανέρχεται στο εντυπωσιακό 53,9% το 2012, δείχνουν ξεκάθαρα την τραγική θέση στην οποία βρίσκονται (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012g: 2) (βλ. Πίνακα 11 και Πίνακα 12).

Πίνακας 11: Νεανική ανεργία, 15-19 ετών (ποσοστά ανά τρίμηνο)

α' τρίμηνο 2008	27,8
β' τρίμηνο 2008	26,0
α' τρίμηνο 2009	33,2
β' τρίμηνο 2009	31,1
α' τρίμηνο 2010	33,8
β' τρίμηνο 2010	37,4
α' τρίμηνο 2011	56,2
β' τρίμηνο 2011	54,7
α' τρίμηνο 2012	63,6
β' τρίμηνο 2012	64,4

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012ε

Πίνακας 12: Νεανική ανεργία, 20-24 ετών (ποσοστά ανά τρίμηνο)

α' τρίμηνο 2008	22,7
β' τρίμηνο 2008	19,7
α' τρίμηνο 2009	24,3
β' τρίμηνο 2009	23,5
α' τρίμηνο 2010	30,4
β' τρίμηνο 2010	30,6
α' τρίμηνο 2011	37,5
β' τρίμηνο 2011	41,4
α' τρίμηνο 2012	50,9
β' τρίμηνο 2012	52,3

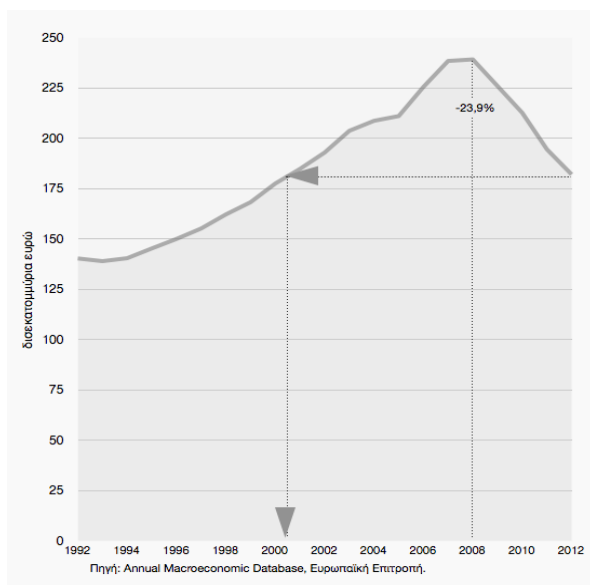
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2012ε

3.3 Κριτική αποτίμηση των πολιτικών αντιμετώπισης της κρίσης

3.3.1 Ο φαύλος κύκλος των αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων

Αποτιμώντας κριτικά τα μέτρα που λαμβάνει η Ελλάδα για να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση τα μηνύματα που παίρνουμε δεν είναι αισιόδοξα. Η προκυκλική δημοσιονομική πολιτική που ακολουθεί η κυβέρνηση (δηλαδή η κυβέρνηση δεσμεύεται στον περιορισμό του κρατικού προϋπολογισμού ενόσω η οικονομία βρίσκεται σε ύφεση) δεν φαίνεται να αποδίδει τους προσδοκώμενους καρπούς. Αντίθετα, η αυστηρή δημοσιονομική πολιτική συρρικνώνει περαιτέρω την οικονομία αφού μειώνει τη συνολική ζήτηση (βλ. Σχήμα 15). Το γεγονός αυτό έχει ως επακόλουθο τη μείωση των δημοσίων εσόδων, αφού οι εισφορές από τους φόρους μειώνονται όσο το εισόδημα μειώνεται. Λαμβανομένων δε υπόψη ορισμένων στοιχείων των δημοσίων δαπανών που αυξάνονται αυτόματα όταν η οικονομία συρρικνώνεται (όπως για παράδειγμα τα επιδόματα ανεργίας), καταλαβαίνουμε πόσο δύσκολο είναι να επιτευχθεί ο δημοσιονομικός στόχος που έχει τεθεί. (Βάισμπροτ & Μοντετσίνο, 2012: 1, 6). Επίσης, είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν φαίνεται -μέχρι σήμερα τουλάχιστον- διατεθειμένη να υιοθετήσει αντικυκλικές μακροοικονομικές πολιτικές που δεν θα εστιάζουν στη λιτότητα αλλά θα δίνουν προτεραιότητα στην ανάπτυξη.

Σχήμα 15: Η εγχώρια ζήτηση σε τιμές του έτους 2000

Η δραματική πτώση (περίπου 25%) της εγχώριας ζήτησης την τριετία 2010-2012 επανέφερε το επίπεδο της ζήτησης σε αυτό του 2000. Εάν συνεχιστεί η εφαρμογή της ίδιας πολιτικής, η μείωση της εγχώριας ζήτησης θα αποκτήσει καταστροφικές διαστάσεις και ο όγκος της θα έχει επανέλθει σε επίπεδα της δεκαετίας του 1990.

Πηγή: INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2012: 13

Σύμφωνα άλλωστε με τα πλέον πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Νοεμβρίου 2012) η ελληνική οικονομία παραμένει σε βαθιά ύφεση, η οποία εντοπίζεται (α) στη συρρίκνωση του εισοδήματος των νοικοκυριών λόγω των αυξανόμενων δεικτών της ανεργίας και της περικοπής των μισθών τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα, (β) στη μείωση της εγχώριας ζήτησης και (γ) στη μειωμένη επενδυτική δραστηριότητα, ενώ ακόμη και οι εξαγωγές δεν χαρακτηρίζονται από δυναμική, λόγω του περιορισμού της διεθνούς ζήτησης. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η ύφεση αναμένεται να ανακοπεί κατά το δεύτερο ήμισυ του έτους 2013 (το 2013 προβλέπεται μείωση του ΑΕΠ κατά 4,2%) και να οδηγήσει σε αύξηση του ΑΕΠ το 2014, η οποία θα κυμαίνεται στο 0,6%. Ωστόσο αυτό θα εξαρτηθεί από την τόνωση της εμπιστοσύνης και τις επενδύσεις, οι οποίες θα προωθηθούν από την επιτυχή εφαρμογή των

διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων όπως αυτές υπαγορεύονται από το πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής και από την πρόοδο των έργων που συγχρηματοδοτεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Αντίστοιχα, η ανεργία που άγγιξε το 23% το δεύτερο τέταρτο του 2012 αναμένεται να κορυφωθεί το 2013 (προβλέπεται ποσοστό 24%) και έπειτα να αρχίσει να μειώνεται φτάνοντας στο 22,2% το 2014. Το δημόσιο χρέος προβλέπεται να φθάσει στο 176,7% του ΑΕΠ το 2012. Ο δείκτης του χρέους αναμένεται να αυξηθεί στο 188,4% του ΑΕΠ το 2013 και να φτάσει στο ανώτατο σημείο του στο 188,9% το 2014 προτού αρχίσει να πέφτει (E.C., 2012c: 65-66).

Δεν φαντάζει λοιπόν παράδοξο να ισχυριστούμε ότι τα αυστηρά δημοσιονομικά μέτρα που λαμβάνει ολοένα και πιο συχνά η ελληνική κυβέρνηση με τις ευλογίες μάλιστα της Τρόικας, εγκλωβίζουν τελικά την Ελλάδα -και κατ' επέκταση την Ευρώπη- σε έναν φαύλο κύκλο οικονομικής ύφεσης. Υπάρχει λοιπόν διέξοδος;

3.3.2 Δυνατότητες για μελλοντική οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα

Η ελληνική οικονομική κρίση, μέρος της παγκόσμιας και της Ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης, κατέδειξε τις αδυναμίες της Ευρωζώνης και προέβαλε επιτακτική την ανάγκη για μια πραγματική οικονομική διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσα από τη σύγκλιση των δημοσιονομικών πολιτικών των κρατών-μελών. Η ΟΝΕ, η περίφημη δηλαδή Οικονομική και Νομισματική Ένωση, ουδέποτε εφαρμόστηκε, αφού μέχρι σήμερα ενοποίηση υπάρχει μόνον στο νομισματικό τομέα. Η πραγματική οικονομική ένωση, ο πρώτος και σημαντικότερος πυλώνας της ΟΝΕ, εκλείπει. Τα προβλήματα της ΟΝΕ μπορεί να καλύπτονταν σε προηγούμενους περιόδους οικονομικής ανάπτυξης, όμως φανερώθηκαν ξεκάθαρα με το ξέσπασμα της τρέχουσας οικονομικής κρίσης. Τα όποια μέτρα λαμβάνονται είναι αποσπασματικά και δεν μπορούν να δώσουν την απαραίτητη δυναμική στο ενιαίο νόμισμα.

Αυτό που χρειάζεται είναι μια συνολική λύση, η οποία θα μπορέσει να επιτευχθεί όταν (και αν) οι Ευρωπαίοι ηγέτες αποφασίσουν να παραμερίσουν τα στενά εθνικά τους συμφέροντα και να δράσουν για το καλό ολόκληρης της Ευρώπης. Χρειάζεται μια νέα Συνθήκη, η οποία θα προχωρά πέρα από εθνικιστικές αγκυλώσεις και θα κάνει τολμηρά βήματα για την πραγματική οικονομική ευρωπαϊκή ενοποίηση, η οποία συνυφαίνεται άμεσα με την πολιτική ενοποίηση. Η σημερινή Ευρώπη χρειάζεται ένα Ευρωπαϊκό Υπουργείο Οικονομικών, το οποίο θα μπορεί να συντονίζει αποτελεσματικά τη δημοσιονομική πολιτική των κρατών-μελών. Αυτό είναι προς όφελος όχι μόνον της Ελλάδας που αντιμετωπίζει βαθιά οικονομική κρίση ή/και των υπολοίπων χωρών του Ευρωπαϊκού νότου, αλλά θα λειτουργήσει θετικά για ολόκληρη την Ευρώπη. Άλλωστε, στο σημερινό σύστημα της νομισματικής ένωσης, η αλόγιστη πορεία αύξησης του δημοσίου χρέους μιας χώρας επιφέρει αρνητικές εξωτερικές επιπτώσεις σε όλες τις χώρες της ζώνης του ευρώ. Δηλαδή ωθεί προς τα άνω το επιτόκιο της Ένωσης και επακόλουθα αυξάνονται τα κρατικά χρέη των υπολοίπων χωρών (De Grauwe, 2008: 369).

Οι οικονομικές ανισορροπίες ανάμεσα στον Ευρωπαϊκό βορρά και νότο είναι σήμερα περισσότερο από ποτέ στην ιστορία της ευρωπαϊκής ενοποίησης φανερές. Είναι δε τόσο έντονες ώστε πλέον γίνεται λόγος για την «προοπτική δημιουργίας μιας νέας “οικονομικής ηπείρου” στον πλανήτη, την “Λατινική Ευρώπη”, συγκροτημένη περιφερειακά της κεντρικής και ανεπτυγμένης τεχνολογικά και κοινωνικά Ευρώπης από τις αδύναμες παραγωγικά, τεχνολογικά και κοινωνικά χώρες της Ανατολικής και Μεσογειακής Ευρώπης» (INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2010: 45). Ο Ευρωπαϊκός χάρτης, μετά την καθιέρωση του ευρώ, φαίνεται να προσομοιάζει όλο και περισσότερο σε μια Ευρώπη δύο ταχυτήτων, μια Ευρώπη *a la carte*, στην οποία κυριαρχούν οι πλούσιες χώρες, ενώ οι φτωχότερες μετατρέπονται σταδιακά σε υποτελείς τους. Είναι όμως

πράγματι αυτή η Ευρώπη που θέλουμε; Αυτό ήταν τελικά το όνειρο των εμπνευστών της ευρωπαϊκής ιδέας; Ή μήπως η ευρωπαϊκή ενοποίηση οφείλει να προχωρήσει προς την ολοκλήρωσή της;

Αυτό που πραγματικά χρειαζόμαστε σήμερα είναι «περισσότερη Ευρώπη». Χρειαζόμαστε μια Ευρώπη ομοσπονδιακή, η οποία θα διέπεται από δεσμούς αλληλεγγύης και στην οποία τα στενά εθνικά συμφέροντα δεν θα αποτελούσαν τροχοπέδη στην ορθή λειτουργία της. Αν η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε αποκτήσει συνεκτική ομοσπονδιακή δομή (όπως για παράδειγμα οι ΗΠΑ), θα υπήρχε αλληλεγγύη ανάμεσα στις πολιτείες. Έτσι, αν κάποια πολιτεία αντιμετώπιζε δημοσιονομικά προβλήματα, θα παρέχονταν οι κατάλληλες δημοσιονομικές μεταβιβάσεις, δίχως να τίθετο θέμα γενναιοδωρίας. Στο σημερινό όμως οικονομικό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ύπαρξη μιας κεντρικής τράπεζας η οποία μπορεί να παρέχει ρευστό σε περιόδους κρίσης δεν μπορεί να αντιμετωπίσει ουσιαστικά τα προβλήματα φερεγγυότητας με τον τρόπο που θα μπορούσε να το κάνει ένα υπουργείο οικονομικών. Αποτέλεσμα αυτού είναι το ευρώ (όπως συμβαίνει και με τα χρέη των κρατών-μελών) να γίνεται στόχος για κερδοσκοπικές επιθέσεις. Όπως άλλωστε ορθώς τονίζει το Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, το ευρώ αποτελεί «ένα ευάλωτο νόμισμα το οποίο κρίνεται διαρκώς από τις χρηματοπιστωτικές αγορές... που αναπτύσσουν διαρκείς προβληματισμούς σχετικά με το μέλλον του» (ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2010: 105).

Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Τσούκαλης (2004: 29, 328, 341), η σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 κρατών-μελών (και σύντομα των 28 με την προσχώρηση της Κροατίας) έχει το κατάλληλο μέγεθος για να αποτελεί όχι παθητικό θεατή των παγκόσμιων εξελίξεων αλλά ενεργό δρώντα. Αυτό που απομένει λοιπόν είναι ο συντονισμός της δράσης των κρατών-μελών και η υπέρβαση της στενής εθνικής τους προσήλωσης προς όφελος της

συλλογικότητας. Η σύγκλιση των δημοσιονομικών πολιτικών και η πολιτική ένωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβάλλουν ως η μοναδική κρίση για έξοδο από την κρίση. Οι οικονομικές ασυμμετρίες των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης -εντός αλλά και εκτός της ζώνης του ευρώ- που αποκαλύφθηκαν με την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης δεν αφήνει άλλα περιθώρια επιλογών και καθυστερήσεων. Η οικονομική κρίση μπορεί και πρέπει να αποτελέσει την ευκαιρία για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Κεφάλαιο 4^ο:

Συγκριτική ανάλυση Τουρκικής και Ελληνικής οικονομικής κρίσης

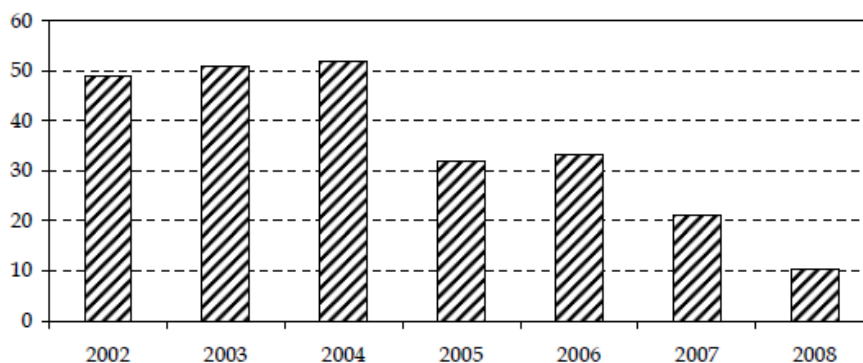
4.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Στο παρόν κεφάλαιο θα προβούμε στη συγκριτική ανάλυση της τουρκικής και της ελληνικής οικονομικής κρίσης. Συγκεκριμένα, δεν θα ασχοληθούμε με στοιχεία που αναλύθηκαν διεξοδικά ανωτέρω, όπως είναι τα σκληρά μέτρα που ελήφθησαν, η υψηλή ανεργία και η φτωχοποίηση του πληθυσμού, ούτε με τις επενδύσεις και τις ιδιωτικοποιήσεις που αποτελούν τομείς στους οποίους η μεν Τουρκία επικέντρωσε την προσοχή της, ωστόσο οι ελληνικές κυβερνήσεις -μέχρι σήμερα τουλάχιστον- δεν έχουν σημειώσει αξιόλογη πρόοδο. Θα ερευνήσουμε όμως περαιτέρω συγκεκριμένες πτυχές της οικονομικής κρίσης στην Τουρκία και στην Ελλάδα στις οποίες αξίζει να δοθεί έμφαση, εστιάζοντας ειδικότερα στη διαφθορά αλλά και στη νομισματική πολιτική την οποία θα συνδέσουμε με τις προσωπικότητες των δύο τεχνοκρατών που την πλέον δύσκολη στιγμή ανέλαβαν τη διαχείριση των οικονομικών των χωρών τους: του Κεμάλ Ντερβίς και του Λουκά Παπαδήμου. Στόχος μας είναι να δείξουμε σαφώς ότι η καταπολέμηση της διαφθοράς και η ανάληψη των ηνίων των οικονομιών από τεχνοκράτες μπορεί, εφόσον συντρέχουν και οι κατάλληλες προϋποθέσεις, να οδηγήσει μια χώρα που βρίσκεται σε ύφεση σε έξοδο από την κρίση και να τη σταθεροποιήσει στο δρόμο της ανάπτυξης.

4.2 Διαφθορά

Η οικονομική κρίση στην Τουρκία αλλά και στην Ελλάδα οφείλεται στις βαθιές παθογένειες των οικονομιών τους, οι οποίες ήταν αποτέλεσμα συσσώρευσης δεκαετιών. Η διαφθορά, η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία οι οποίες άνθιζαν, με την ανοχή των κυβερνήσεων των χωρών, συνοδευόμενες από την αλόγιστη σπατάλη και την κακή διαχείριση των δημόσιων οικονομικών, ήταν επόμενο κάποια στιγμή να οδηγήσουν στην εκδήλωση της κρίσης και οι χώρες να αναγκαστούν να καταφύγουν στον εξωτερικό δανεισμό (βλ. Σχήμα 16).

Σχήμα 16: Καταπολέμηση της διαφθοράς στην Ελλάδα

Πηγή: Christodoulakis, 2010: 92

Το πρώτο Παγκόσμιο Βαρόμετρο για τη Διαφθορά, το οποίο εξέδωσε η Διεθνής Διαφάνεια κατά το έτος 2003, δίνει εξαιρετικά ενδιαφέροντα στοιχεία για το μέγεθος της τουρκικής διαφθοράς της εποχής. Ειδικότερα: Σχεδόν τα 2/3 των Τούρκων πολιτών (ποσοστό 66,4%) αισθάνονταν ότι η διαφθορά είχε επηρεάσει σημαντικά την προσωπική και οικογενειακή τους ζωή, ενώ, αντίστοιχα, ποσοστό 77,4% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι η διαφθορά είχε σημαντική επίδραση στην πολιτική τους

ζωή (GCB, 2003: 7, 20, 24). Το Παγκόσμιο Βαρόμετρο για τη Διαφθορά του έτους 2009, δηλαδή όταν πλέον η Τουρκία είχε εξέλθει από την οικονομική κρίση μετά τις συντονισμένες προσπάθειες που κατέβαλε για την ανάπτυξη, μας δίνει μία βελτιωμένη εικόνα της διαφθοράς στη χώρα, αφού κατά το έτος 2009 μόλις 2% των ατόμων δήλωσαν ότι πλήρωσαν κάποιο ποσό για δωροδοκία κατά τους τελευταίους δώδεκα μήνες, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό κατά το έτος 2005 έφτανε το 6%. Ωστόσο, ένα εντυπωσιακό ποσοστό ατόμων της τάξης του 57% δήλωσε ότι ο ιδιωτικός τομέας χρησιμοποιεί τη δωροδοκία προκειμένου να επηρεάσει τις κυβερνητικές πολιτικές. Παράλληλα, μόλις το 35% των ερωτηθέντων απάντησε ότι οι κυβερνητικές προσπάθειες για την καταπολέμηση της διαφθοράς ήταν αποτελεσματικές, ενώ το 55% της έκρινε ως αναποτελεσματικές (GCB, 2009: 8, 16, 18, 32-33).

Ας εξετάσουμε όμως διεξοδικότερα τα στοιχεία που μας παρέχει το Παγκόσμιο Βαρόμετρο για τη Διαφθορά του έτους 2009. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των Τούρκων πολιτών, οι τομείς που εμφανίζονται ως περισσότερο διεφθαρμένοι στη χώρα είναι ο δημόσιος τομέας/δημόσιοι λειτουργοί/δημόσιοι υπάλληλοι με ποσοστό 35%, ακολουθεί ο ιδιωτικός τομέας/επιχειρήσεις με ποσοστό 25%, έπονται τα πολιτικά κόμματα με 14%, το κοινοβούλιο/νομοθετική εξουσία με 13% και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με 10%, ενώ τελευταία στη σειρά είναι η δικαστική εξουσία με ποσοστό 3%. Οι αντίστοιχες απαντήσεις των Ελλήνων πολιτών κατά το έτος 2009, περίοδος κατά την οποία η Ελλάδα είχε εισέλθει στην οικονομική κρίση, μας δίνει μια διαφορετικά εικόνα της διαφθοράς στη χώρα. Σύμφωνα λοιπόν με τους Έλληνες πολίτες, οι τομείς που εμφανίζονται ως περισσότερο διεφθαρμένοι στη χώρα είναι τα πολιτικά κόμματα με ποσοστό 58%, ακολουθεί ο δημόσιος τομέας/δημόσιοι λειτουργοί/δημόσιοι υπάλληλοι με ποσοστό 16%, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης με 10% και το κοινοβούλιο/νομοθετική εξουσία με 7%, έπεται

η δικαστική εξουσία με ποσοστό 5%, ενώ τελευταίος στη σειρά είναι ο ιδιωτικός τομέας/επιχειρήσεις με ποσοστό 7%. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι ένα ποσοστό της τάξεως του 18% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι πλήρωσε κάποιο ποσό για δωροδοκία κατά τους τελευταίους 12 μήνες. Ενδιαφέρουσα είναι και η άποψη των Ελλήνων πολιτών όσον αφορά τις κυβερνητικές πρακτικές για την καταπολέμηση της διαφθοράς, με μόλις το 12% των ερωτηθέντων να τις θεωρεί αποτελεσματικές ενώ το 76% τις έκρινε ως αναποτελεσματικές (GCB, 2009: 30-32).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Διεθνούς Διαφάνειας Ελλάδας του έτους 2012, σήμερα η Ελλάδα βρίσκεται στην 78^η σειρά στην παγκόσμια κατάταξη της διαφθοράς ανάμεσα σε 178 χώρες. Όσον αφορά την καταπολέμηση της διαφθοράς, η Ελλάδα βρίσκεται στην τελευταία σειρά στην κατάταξη των 27 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Διεθνής Διαφάνεια Ελλάδας, 2012: 29). Σύμφωνα δε με πρόσφατη έκθεση του ΟΟΣΑ (Ιούνιος 2012), η παραοικονομία στην Ελλάδα εκτιμάται ότι κυμαίνεται περίπου στο 20-30% του ΑΕΠ (ΟΟΣΑ, 2012: 11). Αντίστοιχα, η Διεθνής Διαφάνεια Ελλάδας εκτιμά ότι ο τζίρος της διαφθοράς στην Ελλάδα υπερβαίνει τα 3 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως, ενώ αν συνυπολογιστεί και η παραοικονομία, το ποσό διαμορφώνεται στα 70 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως (Διεθνής Διαφάνεια Ελλάδας, 2012: 29).

Η διαφθορά στην Ελλάδα, σύμφωνα πάντα με τη Διεθνή Διαφάνεια Ελλάδας, απορρέει από μια κρίση αξιών, η οποία διέπει όχι μόνον τη νοοτροπία αλλά και τους θεσμούς της χώρας. Η δυσλειτουργική δημοκρατία, οι σχέσεις διαπλοκής ανάμεσα στην εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική εξουσία από τη μια μεριά και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης από την άλλη, η έλλειψη διαφάνειας στο έργο των κυβερνήσεως, η προσδεμένη στα κομματικά συμφέροντα δημόσια διοίκηση, η πολυνομία, η γραφειοκρατία και η ανυπαρξία ελέγχου και κυρώσεων συγκαταλέγονται

στους παράγοντες που ευνοούν τη διαφθορά. Όμως και η νοοτροπία της ανοχής και της μοιρολατρίας, όσον αφορά την πρόληψη και την καταπολέμηση της διαφθοράς, οδηγεί τελικά στη διαιώνιση της διαφθοράς και δεν προάγει τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις. Οι πελατειακές σχέσεις οδηγούν στην αδιαφορία για το δημόσιο συμφέρον και συχνά ευνοούν την παράκαμψη του νόμου. Ακόμη και ο νόμος όμως συχνά δεν φαίνεται να τιμωρεί διεφθαρμένες πρακτικές (Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, 2012: 16-17, 30, 209).

Η διαφθορά στην Ελλάδα διατρέχει ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό, από τα χαμηλότερα μέχρι τα υψηλότερα κλιμάκια. Η εκτελεστική εξουσία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι επιχειρήσεις αποτελούν αναμφισβήτητα το τρίγωνο της διαπλοκής. Ειδικότερα: Οι κυβερνήσεις, προκειμένου να διατηρηθούν στην εξουσία, συχνά υποτάσσονται στις πελατειακές σχέσεις και στις πιέσεις που τους ασκούν τα οργανωμένα συμφέροντα. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, λόγω του επισφαλούς νομικού πλαισίου εντός του οποίου λειτουργούν, διαπλέκονται με το πολιτικό σύστημα. Έτσι, τα ραδιοτηλεοπτικά ΜΜΕ καθίστανται ευάλωτα στις εκάστοτε πολιτικές πιέσεις. Ανάλογες όμως είναι και οι πιέσεις των ιδιοκτητών των ΜΜΕ απέναντι στους πολιτικούς προκειμένου να εξυπηρετούν τα επιχειρηματικά τους συμφέροντα. Από την πλευρά τους οι επιχειρήσεις λειτουργούν εντός ενός αδιαφανούς πλαισίου, το οποίο ευνοείται από την πολυνομία και τη γραφειοκρατία (Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, 2012: 17). Επισημαίνεται επίσης ότι και ο δημόσιος τομέας κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαφθορά στην Ελλάδα. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις δημόσιων λειτουργών οι οποίοι, εκμεταλλευόμενοι το επί δεκαετίες πλήρες αδιαφανές καθεστώς, δωροδοκήθηκαν ή/και απίστησαν στην υπηρεσία (Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, 2012: 18).

Παρατηρούμε λοιπόν ότι στην Ελλάδα, η οποία σήμερα βιώνει τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, η διαφθορά, η οποία διαποτίζει ολόκληρη την κοινωνία αρχής γενομένης από την εκτελεστική εξουσία, διατηρείται σε υψηλά επίπεδα. Όμως και στην Τουρκία η διαφθορά, η οποία πήγαζε από τον ιδιωτικό τομέα/επιχειρήσεις, διατηρείτο σε υψηλά επίπεδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Όπως όμως καταδεικνύουν σαφώς τα στοιχεία του Παγκόσμιου Βαρόμετρου για τη Διαφθορά του έτους 2009, οι δείκτες της διαφθοράς στην Τουρκία μειώθηκαν όταν η χώρα εξήλθε από την κρίση. Ισχύει όμως και το αντίθετο: η χώρα εξήλθε από την κρίση όταν οι δείκτες της διαφθοράς μειώθηκαν. Η σχέση ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και στη διαφθορά είναι αμφίδρομη, όποια κι αν είναι η κύρια αιτία γέννησης της διαφθοράς: ο ιδιωτικός τομέας ή οι κυβερνήσεις. Και αυτό οφείλουν να το συνειδητοποιήσουν οι ελληνικές κυβερνήσεις και να επικεντρωθούν προς την ανάπτυξη, η οποία δεν θα προάγει την επιβολή ολοένα και περισσότερων, συχνά οριζόντιων, φόρων, αλλά θα στοχεύει στην καταπολέμηση της παραοικονομίας και της διαφθοράς.

4.3 Νομισματική πολιτική και τεχνοκράτες στα ηνία της οικονομίας

Η οικονομική κρίση στην Τουρκία επέφερε την «ελεγχόμενη διολίσθηση» του εθνικού της νομίσματος σε σχέση με το δολάριο. Επρόκειτο ουσιαστικά για μια γενναία υποτίμηση της τουρκικής λίρας, που έγινε με σκοπό την ανάταξη της οικονομίας, και η οποία επέφερε την απώλεια του ήμισυ περίπου της αξίας του νομίσματός της στις διεθνείς αγορές. Η συνακόλουθη μεγάλη αύξηση των επιτοκίων και του πληθωρισμού απαιτούσε άμεση αντιμετώπιση για τη διάσωση της τουρκικής οικονομίας. Έτσι, κλήθηκε εσπευσμένα από την κυβέρνηση του Μπουλέτ Ετσεβίτ ο πρώην Αντιπρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας Κεμάλ

Ντερβίς να αναλάβει το Υπουργείο Οικονομίας. Ο Ντερβίς, μια προσωπικότητα με διεθνές κύρος που δεν είχε ανάμειξη με τα τοπικά συμφέροντα, γνώριζε τη λειτουργία των αγορών και έχαιρε σεβασμού, έμοιαζε να αποτελεί την ιδανικότερη λύση, αφού θα μπορούσε να προχωρήσει στις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις δίχως να προκαλέσει έντονες αντιδράσεις. Ο νέος Υπουργός Οικονομίας διατήρησε τη θέση του ακόμη και μετά την πτώση του Ετσεβίτ και την άνοδο στην εξουσία του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν.

Η τριετής θητεία του Ντερβίς στο Υπουργείο Οικονομίας κρίνεται ιδιαίτερος επιτυχημένη αφού κατάφερε να διασώσει τελικά την τουρκική οικονομία μέσω της σταθερής προσήλωσής του στο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα που απαιτούσε το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Χάρη στις προσπάθειες που ο ίδιος κατέβαλε, η τουρκική οικονομία μπόρεσε να αποκτήσει πρόσβαση σε νέα δάνεια που στόχευαν στον εκσυγχρονισμό της. Το τραπεζικό σύστημα της Τουρκίας ανέκαμψε επιτυχώς, προσελκύστηκαν νέα κεφάλαια από το εξωτερικό μέσω των ιδιωτικοποιήσεων και δόθηκε προτεραιότητα στην ανάπτυξη και τη βιομηχανική παραγωγή. Έτσι η σημερινή Τουρκία, από «μεγάλος ασθενής» της διεθνούς οικονομίας που ήταν πριν από μόλις μία δεκαετία, σήμερα παρουσιάζεται ως ένα «σύγχρονο οικονομικό θαύμα», ενώ αποτελεί και μέλος των είκοσι ισχυρότερων χωρών του πλανήτη, του επονομαζόμενου G20 (Deutsche Welle, 2012: -).

Στην Ελλάδα η προσδοκώμενη ανάκαμψη της οικονομίας μετά τη σύναψη της πρώτης δανειακής σύμβασης ουδέποτε πραγματοποιήθηκε. Παρά τα σκληρά μέτρα λιτότητας που επιβλήθηκαν, τις περικοπές των μισθών και την αύξηση στη φορολογία, η οικονομία απέκλινε από τους στόχους της εμφανίζοντας έλλειψη εσόδων και αύξηση δαπανών. Χρειαζόταν άμεσα όχι μόνο «κούρεμα» του ελληνικού χρέους αλλά και η σύναψη μιας νέας δανειακής σύμβασης, η οποία μάλιστα αυτή τη φορά προέβλεπε μεγαλύτερο

ποσό για την επιχορήγηση της χώρας. Οι αντιδράσεις που ξεσήκωσε τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στην Ευρωζώνη η ανακοίνωση της πρόθεσης του πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου περί διεξαγωγής δημοψηφίσματος για τη νέα δανειακή σύμβαση ήταν τόσο έντονες που οδήγησαν στο σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας υπό την ηγεσία του πρώην Αντιπροέδρου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, Λουκά Παπαδήμου, ο οποίος κλήθηκε εσπευσμένα να αναλάβει τα ηνία της οικονομίας της χώρας. Ο Παπαδήμος, όπως αντίστοιχα και ο Ντερβίς στη γειτονική Τουρκία, είχε διεθνές κύρος, ήταν ανεξάρτητος από τα τοπικά συμφέροντα, γνώριζε τη λειτουργία των αγορών και έχαιρε της στήριξης του επιχειρηματικού κόσμου. Έτσι, ο αποκαλούμενος «Έλληνας Ντερβίς» (Γρηγοριάδης, 2011), έμοιαζε να αποτελεί την καλύτερη λύση για να καθησυχάσει τους εταίρους και την κοινή γνώμη και ταυτόχρονα να προχωρήσει στη σύναψη της νέας δανειακής σύμβασης και στις μεταρρυθμίσεις που οι δανειστές έκριναν απαραίτητες. Πράγματι, ο Παπαδήμος, στην ολιγόμηνη διακυβέρνηση της χώρας υπό τον ηγεσία του, εφάρμοσε κατά γράμμα τις επιταγές της Τρόικα εφαρμόζοντας νέα σκληρά μέτρα με στόχο την αύξηση των εσόδων του κράτους.

Ωστόσο, η θητεία του Παπαδήμου δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιαίτερα επιτυχημένη αφού ναι μεν εκπλήρωσε το σκοπό της (επί των ημερών του συνάφθηκε το νέο Μνημόνιο το οποίο συνοδεύτηκε από αντίστοιχα μέτρα λιτότητας), όμως η σύντομη διάρκειά της, όπως γρήγορα αποδείχτηκε, δεν μπόρεσε να δώσει την απαραίτητη ώθηση της οικονομίας της Ελλάδας. Το τραπεζικό σύστημα της χώρας δεν ανέκαμψε, οι ιδιωτικοποιήσεις που θα μπορούσαν να προσελκύσουν νέα κεφάλαια από το εξωτερικό προχωρούν με βραδείς ρυθμούς, ενώ η προτεραιότητα των ελληνικών κυβερνήσεων δεν φαίνεται να είναι η ανάπτυξη αλλά οι περικοπές των δαπανών και τα μέτρα λιτότητας (βλ. για παράδειγμα το μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής 2013-2016 το οποίο

ψηφίστηκε πρόσφατα και προβλέπει νέες περικοπές δαπανών και κατάργηση των γενικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας, αλλά και τη συνακόλουθη συμφωνία με την Τρόικα για επιμήκυνση του χρόνου διόρθωσης του ελλείμματος του προϋπολογισμού κατά δύο έτη) που τελικά εγκλωβίζουν τη χώρα σε έναν αέναο φαύλο κύκλο ύφεσης. Έτσι, η σημερινή Ελλάδα, παραμένει ο «μεγάλος ασθενής» της Ευρωζώνης, ενώ η προοπτική της ανάπτυξης, παρά τα όσα αντίθετα κατά καιρούς πρεσβεύουν οι πολιτικοί της χώρας, φαντάζει ακόμη πολύ μακριά.

Τι πρέπει λοιπόν να κάνει η Ελλάδα για να επιτευχθεί η πολυπόθητη ανάπτυξη της οικονομίας της; Να προχωρήσει σε μια γενναία υποτίμηση του νομίσματός της; Αυτό δεν μπορεί να γίνει, αφού ήδη από το 2001 έχει απολέσει το εθνικό της νόμισμα, τη δραχμή, έχει ενταχθεί στη ζώνη του ευρώ και έχει υιοθετήσει το ενιαίο νόμισμα, δηλαδή το ευρώ. Αυτό λοιπόν που καλείται τώρα να πράξει η Ελλάδα είναι να ρίξει το βάρος της σε θεσμικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Το μοντέλο της εσωτερικής υποτίμησης που έχει υιοθετήσει δεν φαίνεται να λειτουργεί, αφού οι περικοπές των μισθών δεν συνοδεύονται από αντίστοιχη πτώση των τιμών. Αυτό οφείλεται στην αποβιομηχανοποιημένη οικονομία της, η οποία ουσιαστικά αποτελεί μια οικονομία υπηρεσιών με προστατευόμενους και κλειστούς τομείς (Εθνος, 2011). Οι θεσμικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, η προσέλκυση κεφαλαίων από το εξωτερικό μέσω των ιδιωτικοποιήσεων και η καταπολέμηση της διαφθοράς μπορούν να τονώσουν την αξιοπιστία της χώρας διεθνώς και να αποτελέσουν την αφετηρία για την αναπτυξιακή πορεία της οικονομίας της. Και μπαίνοντας γερές βάσεις, η οικονομική ανάπτυξη θα μπορέσει να διατηρηθεί σταθερή και επί μακρόν.

Δεν αρκεί όμως να προσπαθήσει η Ελλάδα μόνη της για έξοδο από την κρίση. Παράλληλα οφείλει και η ίδια η Ευρώπη να αναλάβει τις

ευθύνες της και να προχωρήσει επιτέλους στην πραγματική ενοποίησή της. Όπως ορθά αναφέρει ο Τσούκαλης, το ευρώ είναι «ένα νόμισμα χωρίς κράτος» (Εθνος, 2011). Το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως το οραματίστηκαν οι αρχιτέκτονες της ΕΟΚ, είναι η συγκρότηση της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας, η οποία σημαίνει κοινή δημοσιονομική πολιτική και ασφαλώς προϋποθέτει τη μεταβίβαση πόρων και επιμερισμό των χρεών των κρατών-μελών. Οι αντιρρήσεις ορισμένων χωρών (βλ. Γερμανία) οφείλουν να καμφθούν προς όφελος της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης. Η πολιτική ένωση της Ευρώπης είναι το σημερινό στοίχημα για να μικρύνει το άνοιγμα της οικονομικής ψαλίδας ανάμεσα στις χώρες του Βορρά και του Νότου. Με τον τρόπο αυτό, η ΕΕ θα εξέλθει από την κατάσταση της «ήπιας ύφεσης» (EurActiv, 2012: -) στην οποία βρίσκεται και η γηραιά ήπειρος θα μπορέσει να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της και να ανακτήσει την ηγετική της θέση στο παγκόσμιο σκηνικό.

Επίλογος/Συμπεράσματα

Μελετήσαμε την Τουρκική οικονομική κρίση της δεκαετίας 1998-2008, κατά τη διάρκεια της οποίας χρειάστηκε η παρέμβαση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, και επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές της με τη σημερινή Ελληνική οικονομική κρίση αλλά και να αντλήσουμε διδάγματα για τη χώρα μας.

Ειδικότερα, μέσα από τη μελέτη μας προέκυψε ότι η Τουρκία, η οποία προχώρησε σε γενναίες ιδιωτικοποιήσεις και γενικότερα επικέντρωσε σε πολιτικές προσανατολισμένες προς την ανάπτυξη κατάφερε γρήγορα να ανακάμψει και σήμερα να αναγνωρίζεται διεθνώς ως ανεπτυγμένη οικονομία. Αντίθετα, η Ελλάδα, η οποία έχει εναποθέσει τις ελπίδες για το οικονομικό της μέλλον στη στήριξη της Τρόικας, δεν φαίνεται αποφασισμένη να προχωρήσει άμεσα σε ιδιωτικοποιήσεις και γενικότερα έχει υιοθετήσει ένα φαύλο κύκλο αυστηρών δημοσιονομικών μέτρων, που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να επιφέρει την ποθούμενη ανάπτυξη. Χρειάζονται θεσμικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, αλλά και προσέλκυση κεφαλαίων από το εξωτερικό και πολιτική βούληση για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Μόνον τότε θα τονωθεί η διεθνής αξιοπιστία της χώρας και θα μπορέσει να αναστραφεί η υφεσιακή πορεία της οικονομίας της.

Παράλληλα όμως χρειάζονται άμεσες θεσμικές και διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης και να προχωρήσει επιτέλους η ευρωπαϊκή ενοποίηση, η οποία θα μικρύνει το άνοιγμα της οικονομικής ψαλίδας ανάμεσα στις χώρες του Βορρά και του Νότου. Με τον τρόπο αυτό, η ΕΕ θα μπορέσει να αντιμετωπίσει αποτελεσματικότερα οικονομικά της προβλήματα και τις εγγενείς της αδυναμίες και η γηραιά

ήπειρος θα είναι σε θέση να βελτιώσει την ανταγωνιστικότητά της και να ανακτήσει την ηγετική θέση που της αξίζει στην παγκόσμια σκηνή. Μένουν πολλά ακόμα να γίνουν προς τη κατεύθυνση της σωτηρίας της πατρίδας μας, αλλά και του Ευρωπαϊκού οικοδομήματος, γενικότερα. Σίγουρα όμως οι πρόσφατες δυσάρεστες συνέπειες μπορούν να αποτελέσουν διδάγματα για πιο γρήγορες και ορθές πολιτικές αποφάσεις, με γνώμονα τα συμφέροντα των λαών της Ευρώπης, και όχι τα στενά εκάστοτε μικροπολιτικά συμφέροντα.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Christodoulakis, Nicos (2010), «Crisis, Threats and Ways Out for the Greek Economy», *Cyprus Economic Policy Review*, Vol. 4, No. 1, pp. 89-96
- Ergin, E. (2009), *The Increasing Foreign Direct Investments in Turkey In Context with the Recent Economic Crisis*, Διπλωματική εργασία στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, Master Program in Production Management and Operations Research
- Ghosal, A. (2006), «Anatomy of a currency crisis: Turkey 2000-2001», *International Journal of Emerging Markets*, Vol. 1, No. 2, pp. 176-189
- Hodson, Dermot & Quaglia, Lucia, «European Perspectives on the Global Financial Crisis: Introduction», *Journal of Common Market Studies*, Vol. 47, No. 5, 2009, pp. 939-953
- Konstantinidis, G. (2011), «Economic Example – Model on the forms of capital», *Civitas Gentium*, Vol. 1, No., pp. 41-49
- Macovei, M. (2009), «Growth and economic crises in Turkey: leaving behind a turbulent past?», *European Economy: Economic and Financial Affairs*, Vol. 386, pp. 1- 36
- Onis, Z. (2009), «Beyond the 2001 financial crisis: The political economy of the new phase of neo-liberal restructuring in Turkey», *Review of International Political Economy*, Vol. 16, No. 3, pp. 209-432
- Uygur, E. (2010), *The Global Crisis and the Turkish Economy*, Third World Network's Paper and Report, Global Economy Series N.21

Ελληνική

- Αϋμπάρ, Σ. & Λαπαβίτσας, Κ. (2011), «Η πρόσφατη τουρκική κρίση: Ένα ακόμη βήμα προς τον αυταρχισμό της ελεύθερης αγοράς», *Θέσεις-τριμηνιαία επιθεώρηση*, Τεύχος 77, σ. 1-8
- De Grauwe, Paul (2008), *Τα Οικονομικά της Νομισματικής Ένωσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα ⁶2008
- Καραθάνος, Γ. (2009), *Επικοινωνιακή Διαχείριση Κρίσεων*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πρόγραμμα: Ανάπτυξη Επικοινωνιακών Δεξιοτήτων, Συνεργασίας και Αντιμετώπισης Κρίσεων
- Λυγερός, Σταύρος (2009), «Η διαδικασία ένταξης και τα στρατηγικά διλήμματα της Ε.Ε.», *Ο Κόσμος του Επενδυτή*, 24-27 Δεκεμβρίου, σ. 14-15
- Ν. 3845/2010, ΦΕΚ 65/6-5-2010, Τεύχος Α΄, «Μέτρα για την εφαρμογή του μηχανισμού στήριξης της ελληνικής οικονομίας από τα κράτη-μέλη της Ζώνης του ευρώ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο»
- Ν. 3985/2011, ΦΕΚ 151/1-7-2011, Τεύχος Α΄, «Μεσοπρόθεσμο πλαίσιο δημοσιονομικής στρατηγικής 2012-2015»
- Ν. 4046/2012, ΦΕΚ 28/14-2-2012, Τεύχος Α΄, «Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας»

- Ν. 4093/2012, ΦΕΚ 222/12-11-2012, Τεύχος Α΄, «Έγκριση Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 – Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής του Ν. 4046/2012 και του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016»
- Ξαφά, Μιράντα (2010), «Ο Ρόλος του ΔΝΤ στο Διεθνές Νομισματικό Σύστημα», Παρουσίαση στην Εκδήλωση της Ελληνικής Ένωσης Επιχειρηματιών (ΕΕΝΕ) με θέμα «Διάλογοι για την Οικονομία - Το τοπίο που διαμορφώνεται στην Ελληνική Οικονομία μετά την προσφυγή στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο», 19/5/2010
- Παναγιώτου, Ρ. (2011), «Οικονομικές Εξελίξεις στην Τουρκία», *Οικονομικές Εξελίξεις*, περιοδική τετραμηνιαία επιθεώρηση του ΚΕΠΕ, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Τεύχος 14, σ. 11-16
- Τσούκαλης, Λουκάς (2004), *Ποια Ευρώπη;*, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2004

Διαδίκτυο

- Βάισμπροτ, Μαρκ & Μοντετσίνο, Χουάν Αντόνιο (2012), «Περισσότερος πόρος-κανένα όφελος για την Ελλάδα από τη συμφωνία» (μετάφραση Χριστίνα Λασκαρίδη), Center for Economic and Policy Research, Washington, Φεβρουάριος 2012, διαθέσιμο στο <http://www.cepr.net/documents/publications/greece-2012-02-greek.pdf> [Πρόσβαση 5/12/2012]
- Bordat, Josef (γγ), «Ευρώπη, Τουρκία και ο δημόσιος διάλογος πάνω στις αξίες: Ξεπερνώντας τις διαφορές με διάλογο», διαθέσιμο στο <http://www.re-public.gr/?p=344> [Πρόσβαση 7/11/2012]

- Γρηγοριάδης, Ι. Ν. (2011), «Παπαδήμος και Ντερβίς», *Η Καθημερινή*, 29 Νοεμβρίου, διαθέσιμο στο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_columns_1_29/11/2011_464452 [Πρόσβαση 31/10/2012]
- Council of the EU (2012), Council of the European Union, «Greece granted two more years to correct its excessive deficit», PRESSE 505, Brussels 4 December, διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ecofin/134028.pdf [Πρόσβαση 6/12/2012]
- Deutsche Welle (2012), «Καν’το (σχεδόν) όπως η Τουρκία», *Κέρδος online*, 24/8/2012, διαθέσιμο στο <http://www.kerdos.gr/default.aspx?id=1788383&nt=103> [Πρόσβαση 12/12/2012]
- Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς (2012), Αξιολόγηση Εθνικού Συστήματος Ακεραιότητας, Ελλάδα, διαθέσιμο στο http://media.transparency.org/nis/cogs/assets/gr/pdf/NIS_TI%20Greece.pdf [Πρόσβαση 10/12/2012]
- E.C. (2009), European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses, European Economy 7», διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication_15887_en.pdf [Πρόσβαση 11/11/2012]
- E.C. (2011), European Commission, Communication for the Commission to the Council, «Follow-up to the Council Decision 2010/320/EU addressed to Greece, with a view to reinforcing and deepening fiscal surveillance and giving notice to Greece to take measure for the deficit reduction judged necessary to remedy the situation of excessive deficit (June 2011)», COM (2011) 422 final, Brussels 1/7/2011, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2011/pdf/op82_com_2011_0422_en.pdf

- E.C. (2012a), European Commission, Commission Staff Working Document, *Turkey 2012 Progress Report*, SWD (2012), 336 final, Brussels 10 October, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_rapport_2012_en.pdf [Πρόσβαση 9/11/2112]
- E.C. (2012b), European Commission, Conclusions on Turkey, (Extract from the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council “Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013”, COM (2012) 600 final), διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/tr_conclusions_2012_en.pdf [Πρόσβαση 9/11/2012]
- E.C. (2012c), European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «European Economic Forecast Autumn 2012, European Economy 7/2012», διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2012/pdf/ee-2012-7_en.pdf [Πρόσβαση 10/11/2012]
- E.C. (2012d), European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «Financial Assistance to Greece», διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/index_en.htm [Πρόσβαση 11/11/2012]
- E.C. (2012e), European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, «European Economy, The Second Economic Adjustment Programme for Greece, March 2012», Occasional Papers 94, March 2012, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/pdf/ocp94_en.pdf

- ΕΕ (2010), Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Νομισματικών Υποθέσεων, «European Economy, Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα», Occasional Papers 61, Ιούνιος 2010, διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp61_el.pdf
- Έθνος (2011), «Κοέν: Η Ελλάδα πρέπει να ρίξει το βάρος στις μεταρρυθμίσεις», *Έθνος On Line*, 1/11/2011, διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22770&subid=2&pubid=63732054> [Πρόσβαση 14/12/2012]
- ΕΚΤ (2012a), European Central Bank, Monthly Bulletin, Euro Area Statistics Online (last update 1/12/2012), διαθέσιμο στο <http://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=100000233> [Πρόσβαση 2/12/2012]
- ΕΚΤ (2012b), European Central Bank, Statistical Data Warehouse (last update 3/4/2012), διαθέσιμο στο http://sdw.ecb.europa.eu/quickview.do?SERIES_KEY=120.EXR.A.USD.EUR.SP00.A [Πρόσβαση 2/12/2012]
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012a), Ελληνική Στατιστική Αρχή, Ποσοστό ανεργίας ανά μήνα, διαθέσιμο στο <http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-consumerworks?inputA=6> [Πρόσβαση 3/12/2012]
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012b), Ελληνική Στατιστική Αρχή, Άνεργοι ανά μήνα, διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-leases_content/MHNIAlA_ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ_ΕΕΔ_GR.xls [Πρόσβαση 3/12/2012]
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012c), Ελληνική Στατιστική Αρχή, Απασχολούμενοι ανά μήνα, διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-leases_content/MHNIAlA_ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ_ΕΕΔ_GR.xls [Πρόσβαση 3/12/2012]

- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012d), Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Η Ελλάδα με αριθμούς 2012*, διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/General/ELLAS_IN_NUMBERS_GR.pdf
[Πρόσβαση 4/12/2012]
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012e), Ελληνική Στατιστική Αρχή, Πληθυσμός (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά κατάσταση απασχόλησης για τα έτη 1998-2012 ανά τρίμηνο (Σύνολο χώρας), διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/Other/A0101_SJO01_TS_QQ_01_1998_02_2012_01_F_GR.xls
[Πρόσβαση 4/12/2012]
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012f), Ελληνική Στατιστική Αρχή, Άνεργοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά διάρκεια χρόνου ανεργίας για τα έτη 1998-2012 ανά τρίμηνο, διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/Other/A0101_SJO01_TS_QQ_01_1998_02_2012_06_F_GR.xls [Πρόσβαση 4/12/2012]
- ΕΛ.ΣΤΑΤ. (2012g), Ελληνική Στατιστική Αρχή, *Labour Force Survey, 2nd Quarter 2012*, Δελτίο Τύπου, 13 Σεπτεμβρίου 2012, διαθέσιμο στο http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0101/PressReleases/A0101_SJO01_DT_QQ_02_2012_01_F_EN.pdf
[Πρόσβαση 5/12/2012]
- EurActiv (2010), «Eurozone leaders hammer out Greece rescue plan», published 26 March 2010, updated 31 March 2010, διαθέσιμο στο http://www.euractiv.com/euro/euro-zone-leaders-agree-plan-help-greece-news-382035?utm_source=EurActiv%20Newsletter&utm_campaign=7cd64c91cf-my_google_analytics_key&utm_medium=email [Πρόσβαση 14/11/2012]
- EurActiv (2012), «Δήλωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την 9^η Μαΐου, “Ημέρα της Ευρώπης”», 9/5/2012, διαθέσιμο στο <http://euractiv.gr/dilosi-tis-eyropaikis-epitropis-gia-tin-9i-maiou-imer-a-tis-eyropis> [Πρόσβαση 19/12/2012]

- Euro Summit (2011), Main results of Euro Summit, Brussels 26 October 2012, διαθέσιμο στο http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/125645.pdf [Πρόσβαση 6/12/2012]
- Eurostat (2012a), «Minimum wage statistics», Δεδομένα από τον Αύγουστο του 2012, διαθέσιμο στο http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Minimum_wage_statistics [Πρόσβαση 10/11/2012]
- Eurostat (2012b), Minimum wages, EUR/month, διαθέσιμο στο <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00155&plugin=1> [Πρόσβαση 10/11/2012]
- Eurostat (2012c), Government deficit/surplus, debt and associated data (last update 27/11/2012), διαθέσιμο στο http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_dd_ed pt1&lang=en [Πρόσβαση 30/11/2012]
- Ζωγραφάκης, Σταύρος & Σπαθής, Παύλος (2010), «Οικονομική κρίση και ελληνική οικονομία: το τέλος των δημοσιονομικών αποκλίσεων και επιπτώσεις», *Η Ελληνική Αγορά Εργασίας: Χαρακτηριστικά, Εξελίξεις και Προκλήσεις*, Ομιλίες Ημερίδας 23 Μαρτίου 2010, Τράπεζα της Ελλάδος, Ευρωσύστημα, σ. 13-42, διαθέσιμο στο http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/%CE%97_%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%B1%CE%B3%CE%BF%CF%81%CE%AC_%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf [Πρόσβαση 12/11/2012]
- GCB (2003), *The Transparency International Global Corruption Barometer, A 2002 Pilot Survey of International Attitudes, Expectations and Priorities on Corruption*, Transparency International, 3 July, διαθέσιμο στο http://www.transparency.org/research/gcb/gcb_2003

- GCB (2009), Global Corruption Barometer 2009, Transparency International, διαθέσιμο στο http://www.transparency.org/whatwedo/pub/global_corruption_barometer_20091
- IMF (2010), International Monetary Fund, «Greece: Request for Stand-By Arrangement», IMF Country Report No. 10/111, May 2010, διαθέσιμο στο <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2010/cr10111.pdf>
- IMF, International Monetary Fund, <http://www.imf.org/> [πρόσβαση 1/1/2013]
- INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2010), Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2010*, διαθέσιμο στο http://www.inegsee.gr/sitefiles/studies/EKTHESH_12.pdf [Πρόσβαση 7/12/2012]
- INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2011), Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2011*, διαθέσιμο στο http://www.inegsee.gr/sitefiles/studies/EKTHESH_13.pdf [Πρόσβαση 7/12/2012]
- INE ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2012), Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση, Ετήσια Έκθεση 2012*, διαθέσιμο στο <http://www.inegsee.gr/userfiles/file/ekthesi2012.ppt> [Πρόσβαση 7/12/2012]
- Καραγιάννης, Αναστάσιος Δ. (2011), «Οικονομικός Φιλελευθερισμός κατά τον Adam Smith», *Φιλελεύθερα Κείμενα*, Τόμος 1, σ. 44-55, διαθέσιμο στο <http://users.uoa.gr/~ahatzis/Karayiannis.pdf>
- Κατσαρέλη, Σ. (2012), «Ερντογάν: Έως το 2013 η Τουρκία θα έχει αποπληρώσει το ΔΝΤ», *News 247*, 5 Ιουνίου, διαθέσιμο στο http://news247.gr/eidiseis/oikonomia/oikonomika/erntogan_ews_to_2013_h_toyrkia_tha_exei_apoplhrwsei_to_dnt.1804329.html [Πρόσβαση 26/10/2012]

- Κοκόλης, Νίκος (2010), *Οικονομικές Κρίσεις*, διαθέσιμο στο http://www.google.gr/books?hl=el&lr=&id=laOGiaRnT_cC&oi=fnd&pg=PA31&dq=%CF%84%CE%B9+%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9+%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE+%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7&ots=34Ps3xjzUX&sig=Zy42azxdH_uTMkk8oJg_gMuk7wM&redir_esc=y [Πρόσβαση 27/12/2012]
- Κωνσταντινίδης, Γ. (2010), «Η ισχύς της τουρκικής οικονομίας», 5 Ιανουαρίου, *Blogs@Eliamep*, διαθέσιμο στο <http://blogs.eliamep.gr/gkonstan/i-ischis-tis-tourkikis-ikonomias/> [Πρόσβαση 30/10/2012]
- Μαράκης, Αλέξανδρος (2012), «Πολλά κόκκινα σημεία στην έκθεση Ε.Ε. για Τουρκία – σκληρή απάντηση Άγκυρας», *ΣΚΑΪ.gr*, 10 Οκτωβρίου, διαθέσιμο στο <http://www.skai.gr/news/world/article/214582/polla-kokkina-simeia-stin-ekthesi-ee-gia-tourkia-skliri-apadisi-aguras/> [Πρόσβαση 9/11/2012]
- Μασσαβέτας, Α. (2010), «Πώς η Τουρκία αποφοίτησε με άριστα από τη “Σχολή ΔΝΤ”: μαθήματα για την Ελλάδα», *News Time*, 7 Μαΐου, διαθέσιμο στο <http://www.newstime.gr/?i=nt.el.article&id=43018> [Πρόσβαση 27/10/2012]
- Μηλιός, Γιάννης, Δημούλης, Δημήτρης, Οικονομάκης Γιώργος (χχ), *Η θεωρία του Μαρξ για τον καπιταλισμό, Πλευρές μιας θεωρητικής και πολιτικής ρήξης*, διαθέσιμο στο http://users.ntua.gr/jmilios/Theoria_Marx.pdf [Πρόσβαση 28/12/2012]
- Μητσός, Αχιλλέας (χχ), «Η υποστήριξη της ένταξης», διαθέσιμο στο <http://www.re-public.gr/?p=345> [Πρόσβαση 7/11/2012]
- Moravcsik, Andrew (χχ), «Η τουρκική ένταξη σε μία Ευρώπη πολλών ταχυτήτων;», διαθέσιμο στο <http://www.re-public.gr/?p=350> [Πρόσβαση 7/11/2012]

- ΟΟΣΑ (2012), Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, Έκθεση της 3^{ης} φάσης σχετικά με την εφαρμογή της Συνθήκης της ΟΟΣΑ για την καταπολέμηση της δωροδοκίας στην Ελλάδα, διαθέσιμο στο <http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=yFetj38XwtA%3D&tabid=78> [Πρόσβαση 9/12/2012]
- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος (γγ), «Ο φιλελευθερισμός στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», διαθέσιμο στο https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:fQ8oVDLYKxsJ:www.ekome.gr/upload/114-filelytherismos_pagkosmiopiisi.doc+%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82+%CE%BA%CE%B1%CE%B9+%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1&hl=el&gl=gr&pid=bl&srcid=ADGEE5i6jdBJeBPdWYJiR_mCFb9n-lmA1Iu0pBTMfXh0fYHpXsHnly5YNm7IY30rhNB8H9KJkxPpuZg1YTxT80GhxWZiDbh7Of8SKVhOftUBeI4C1onIJegHQwdWQ0fQDf_57Y-Afn66&sig=AHIEtbTv7GSZkZdoQ_k2Mlw-Njg1lhBtg (Πρόσβαση 27/12/2012]
- Ρητινιώτης, Ν. & Τσαπακίδης, Χ. (2011), «Το κουμπί επανεκκίνησης», *En Thesis*, 31 Ιανουαρίου, διαθέσιμο στο http://www.enthesis.net/index.php?option=com_content&view=article&id=627:enthesis8334&catid=4:internationaleconomy&Itemid=3 [Πρόσβαση 22/10/2012]
- Τριανταφύλλου, Δημήτρης (γγ), «Ο εκδημοκρατισμός της Τουρκίας και η Ευρωπαϊκή Ένωση», διαθέσιμο στο <http://www.re-public.gr/?p=347> [Πρόσβαση 7/11/2012]
- Τόλιος, Γιάννης (2012), «Η μαρξιστική θεωρία για την οικονομικές κρίσεις», 20 Ιουλίου, διαθέσιμο στο http://www.iskra.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=8826:kriseis-tolios&catid=54:anpolitiki&Itemid=284 [Πρόσβαση 28/12/2012]

- Υ.Ε. (2012), Υπουργείο Εξωτερικών, Ειδική Γραμματεία Αξιοποίησης Διεθνών Προγραμμάτων, Πύλη Διεθνών Χρηματοδοτήσεων, *Δελτίο Διεθνών Χρηματοδοτήσεων για την Τουρκία*, 13 Ιουνίου, διαθέσιμο στο http://aidfunding.mfa.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=866&Itemid=25 [Πρόσβαση 24/10/2012]
- Yesilada, Birol (γγ), «Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον εκδημοκρατισμό της Τουρκίας και μερικά άλλα απροσδόκητα ζητήματα», διαθέσιμο στο <http://www.re-public.gr/?p=343> [Πρόσβαση 7/11/2012]
- Zielonka, Jan (γγ), «Η ένταξη της Τουρκίας, τα πορώδη σύνορα, και η Ευρωπαϊκή ασφάλεια», διαθέσιμο στο <http://www.re-public.gr/?p=351> [Πρόσβαση 7/11/2012]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στη συνέχεια παρατίθενται γραφήματα με τα βασικά μακροοικονομικά στοιχεία τόσο της Ελληνικής, όσο και της Τουρκικής Οικονομίας, με σκοπό την ευκολότερη και αμεσότερη διεξαγωγή συμπερασμάτων. Τα μεγέθη τα οποία απεικονίζονται παρακάτω και για τις 2 οικονομίες ξεκινώντας από την ελληνική, είναι τα ακόλουθα 8: Το ΑΕΠ, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, ο δείκτης ανεργίας, ο δείκτης τιμών καταναλωτή, οι τιμές των εισαγωγών, ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής, το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, και το εμπορικό ισοζύγιο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΕΠ(ΑΠΟ ΤΟ 2004)

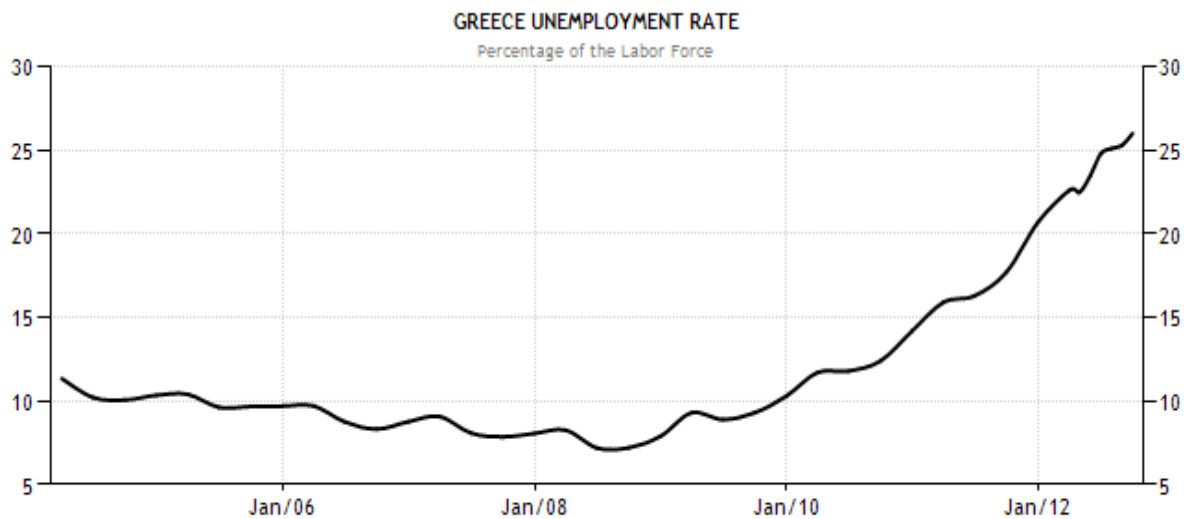

ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ(ΑΠΟ ΤΟ 2004)

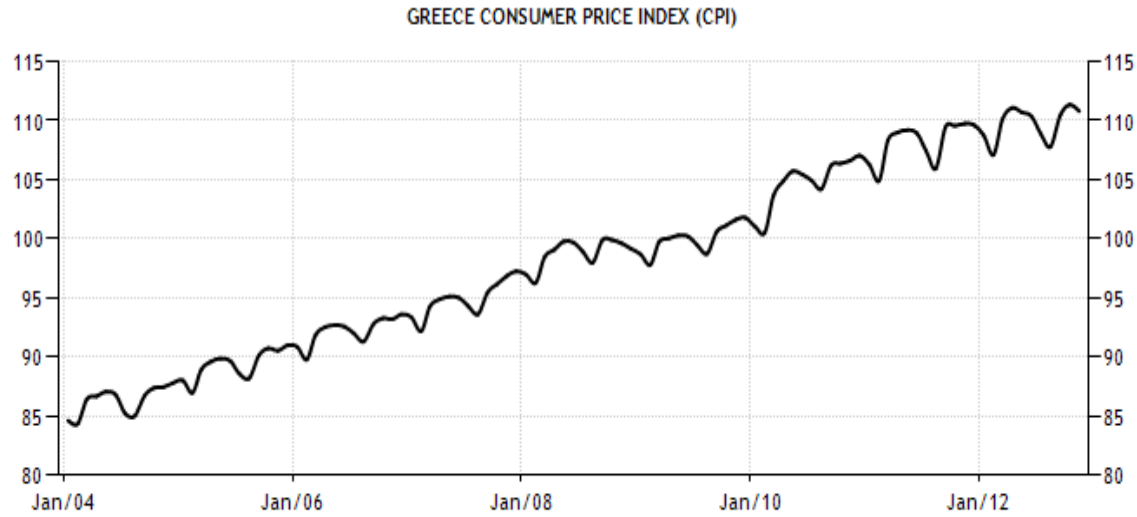
SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | WORLD BANK

ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ(ΑΠΟ ΤΟ 2004)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | HELLENIC STATISTICAL AUTHORITY

ΔΕΙΚΤΗΣ ΤΙΜΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ(ΑΠΟ ΤΟ 2004)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | NATIONAL STATISTICAL SERVICE OF GREECE

ΤΙΜΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΩΝ(ΑΠΟ ΤΟ 2004)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | NATIONAL STATISTICAL SERVICE OF GREECE

ΔΕΙΚΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ(ΑΠΟ ΤΟ 2004)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | HELLENIC STATISTICAL AUTHORITY

ΧΡΕΟΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΕΠΙ ΤΟΥ ΑΕΠ(ΑΠΟ ΤΟ 2004)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | EUR

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | BANK OF GREECE

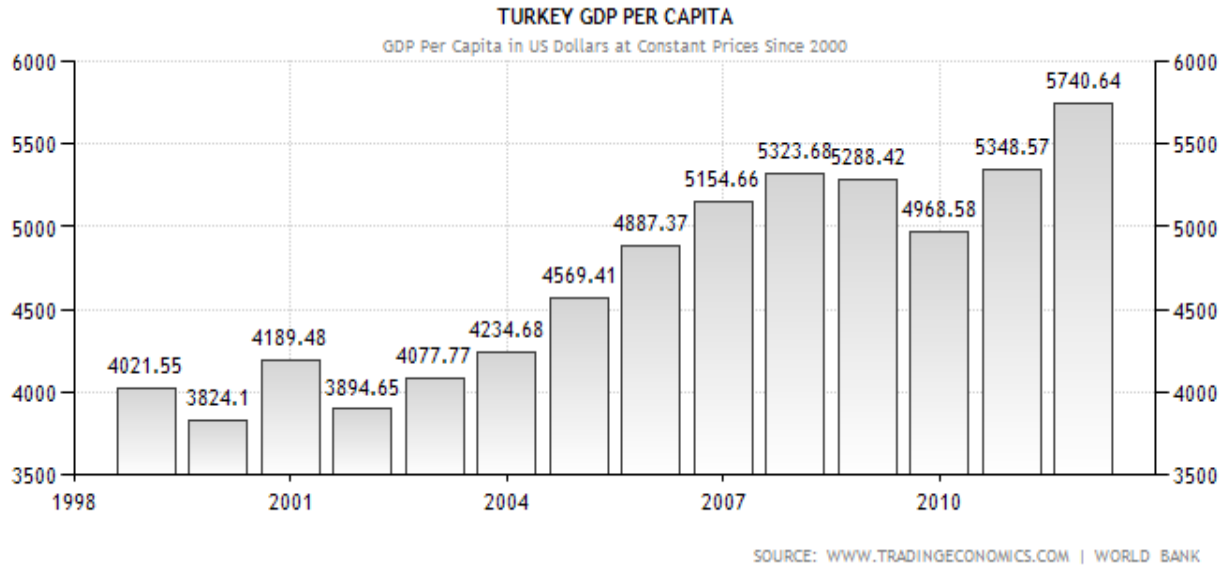
ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΑΕΠ(ΑΠΟ ΤΟ 1998)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | THE WORLD BANK GROUP

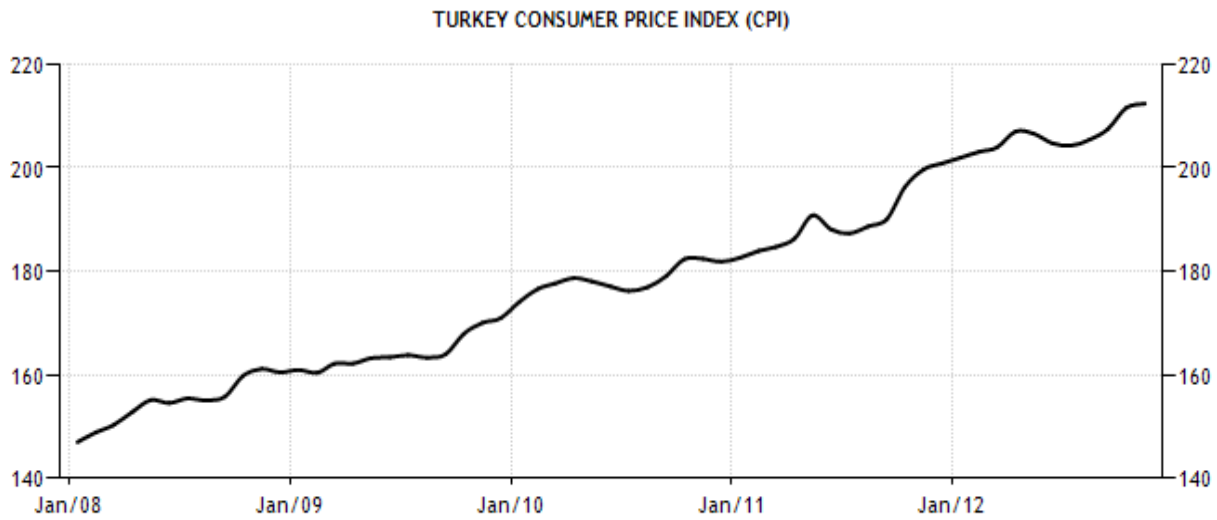
ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΑΕΠ(ΑΠΟ ΤΟ 1998)

ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ(ΑΠΟ ΤΟ 2008 ΕΛΛΕΙΨΕΙ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ)

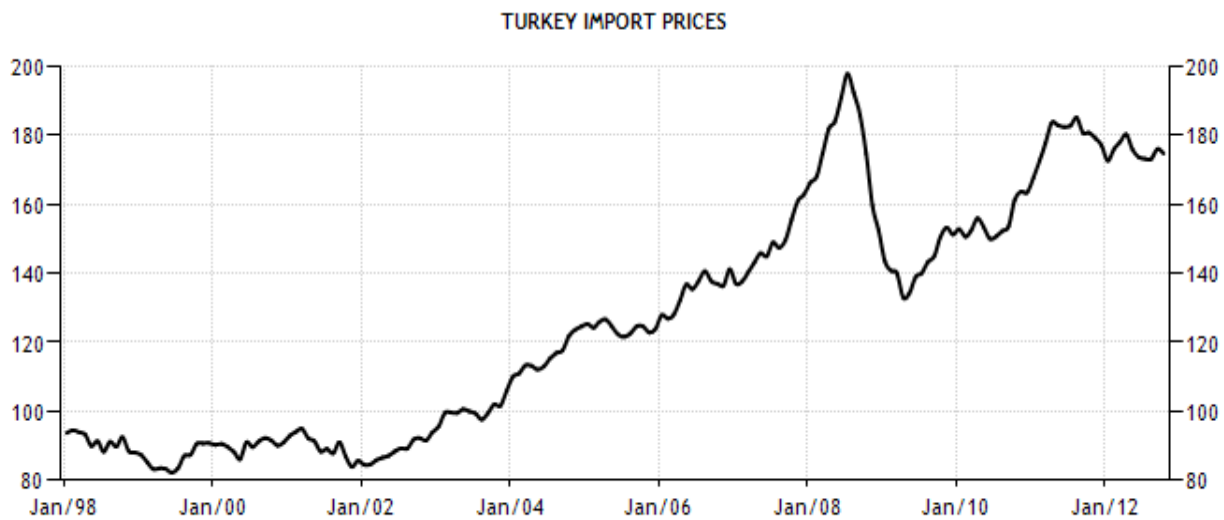

ΔΕΙΚΤΗΣ ΤΙΜΩΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ(ΑΠΟ ΤΟ 2008 ΕΛΛΕΙΨΕΙ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ)

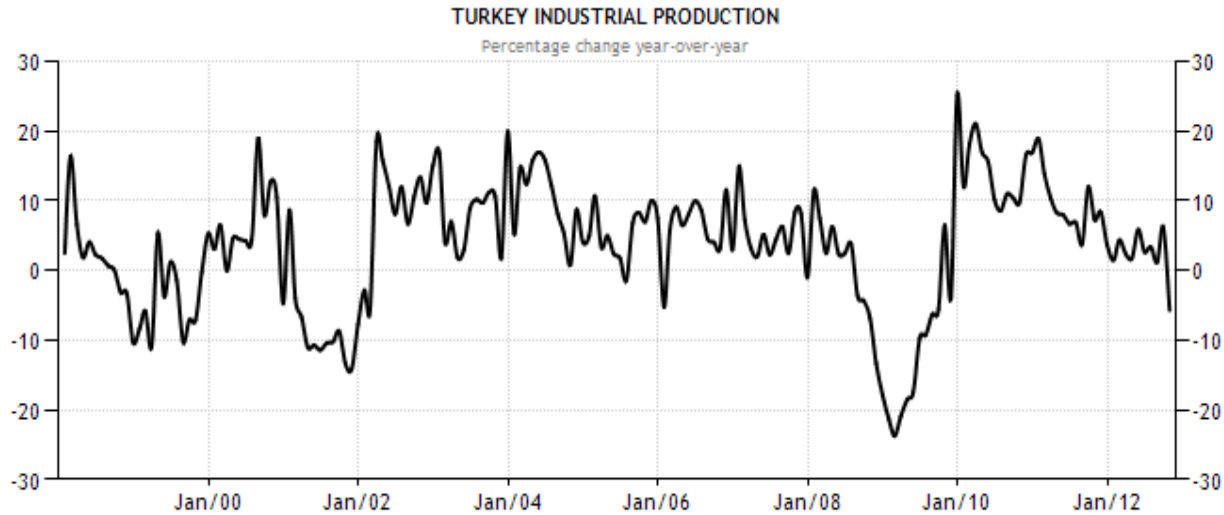
SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

ΤΙΜΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΩΝ(ΑΠΟ ΤΟ 1998)

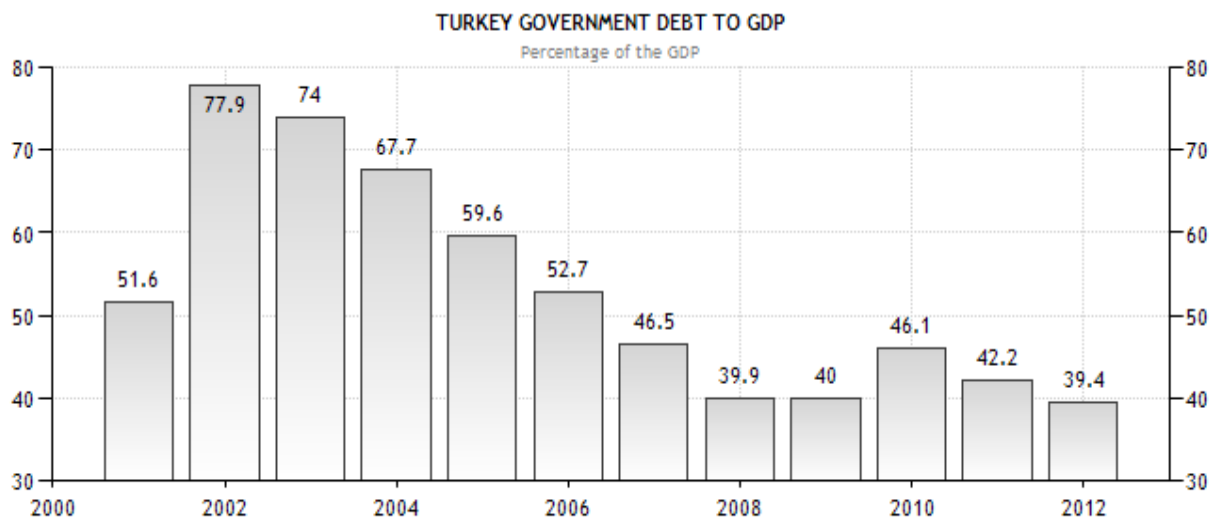
SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

ΔΕΙΚΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ(ΑΠΟ ΤΟ 1998)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

ΧΡΕΟΣ ΩΣ ΠΟΣΟΣΤΟ ΤΟΥ ΑΕΠ(ΑΠΟ ΤΟ 2000 ΕΛΛΕΙΨΕΙ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | EUROSTAT

ΕΜΠΟΡΙΚΟ ΙΣΟΖΥΓΙΟ(ΑΠΟ ΤΟ 1998)

SOURCE: WWW.TRADINGECONOMICS.COM | TURKISH STATISTICAL INSTITUTE

TURKISH STATISTICAL INSTITUTE